

日本刀

Jaapani tera

Väike käsiraamat

Sisukord

Sissejuhatus	3
Piltsõnastik	4
1. Daisho, katana koshirae	4
2. Zukuri - tera tüübid	4
3. Mōōga tera	5
Nihonto ajalugu ja tänapäev	6
Varajane ajalugu	6
Koto	7
Gokaden	10
Shinto	10
Shinshinto	12
Gendaito	12
Shinsakuto	14
Toodanguterad	15
Nihonto valmistamine	16
Tatara	16
Tamahagane	16
Karastamine	17
Hooldus ja kasutamine	19
Kuldsed reeglid	19
Kasutamine	20
Võltsingud	21
Põhilised võltsingutüübid	21
Võrdlused - võltsingud ja ehtsad	23
Terminite sõnastik	32
Allikad	33

Sissejuhatus

Mõne sõnaga antud materjali eesmärkidest ja koostamisest. Selle projekti eesmärgiks on õppida tundma traditsioonilisi jaapani mõõkasid ning pikas perspektiivis ka teisi terariistu. Kogu siin leiduv materjal põhineb Internetis leiduval informatsioonil, samuti kirjavahetustel minust märksa targemate inimestega. Kuna minu kokkupuude antud temaatikaga on praegusel hetkel siiski vaid lapsekingades, siis ei pretendeeri see materjal mingil juhul ilmeksimatusele. Kuigi olen proovinud oma vahendaja- ja õpilaserolli suhtuda tõsiselt ning edastada vaid informatsiooni, mille õigsuses üsna kindel olen, võib siin tekstis kindlasti leida nii suuremaid kui väiksemaid apsakaid ning ka vääritimõistmisi. Seetõttu on teretulnud kõik tähelepanekud ning õiendused siinse materjali kohta. Ühendust saab aadressil valts@local.ee.

Antud materjal ei ole veel lõplik. Tõenäoliselt, ma loodan, ei saa see kunagi lõplikult valmis, kuna informatsiooni, mida läbi töötada, on lõputu hulk. Iga natukese aja tagant proovin viia nii antud käsiraamatusse kui ka selle Interneti-ekvivalenti sisse täiendusi ja uut materjali. Ma ei hakka lisama materjali üksikute peatükkide kaupa, proovin täiendusi teha ikka paarkümmend lehekülge korraga.

Ma ei oma ise ühtegi traditsioonilist jaapani tera, ning pole ka ühtegi sellist kunagi oma ihusilmaga näinud. Loomulikult nende vigade parandamise kallal ma vaikselt töotan. Ma pole isegi kindel kas Eestis on ühtegi ehtsat *nihonto*'d. Aga juhul kui on siis ma loodan, et antud projekt aitab mul leida ka tee selle omanikuni. Kui väljaarvata ilmselged ja odavad võltsingud, siis ei oska ma piltide põhjal teradele mingisugust hinnangut (ehtsuse, väärtuse, vanuse või millegi muu kohta) anda - selleks tarbeks on märksa mõistlikum kasutada autoriteetseid internetifoorumeid, nagu Nihonto Message Board ja Sword Forum International.

Antud materjali lõppu olen lisanud võimalikult

täpse nimekirja allikatest, kasutatud veebilehtedest ja nende autoritest.

Kuna selle materjali koostamisel on äärmiselt suurt rolli mänginud paljud lahked asjatundjad, siis pühendaksin siinkohal väikese lõigukese tänua-valdustele.

Aknowledgements

First and foremost I would like to express my gratitude towards Carlo Giuseppe Tacchini aka Tsubame, whose thorough knowledge, excellent resources and always informative answers have helped me find my way in the maze of information that surrounds the japanese blades.

Secondly I would like to thanks Richard Turner for his kind contribution to the section concerning forgeries. The picture materials and the explanatory text are propably the best of their kind in the Internet.

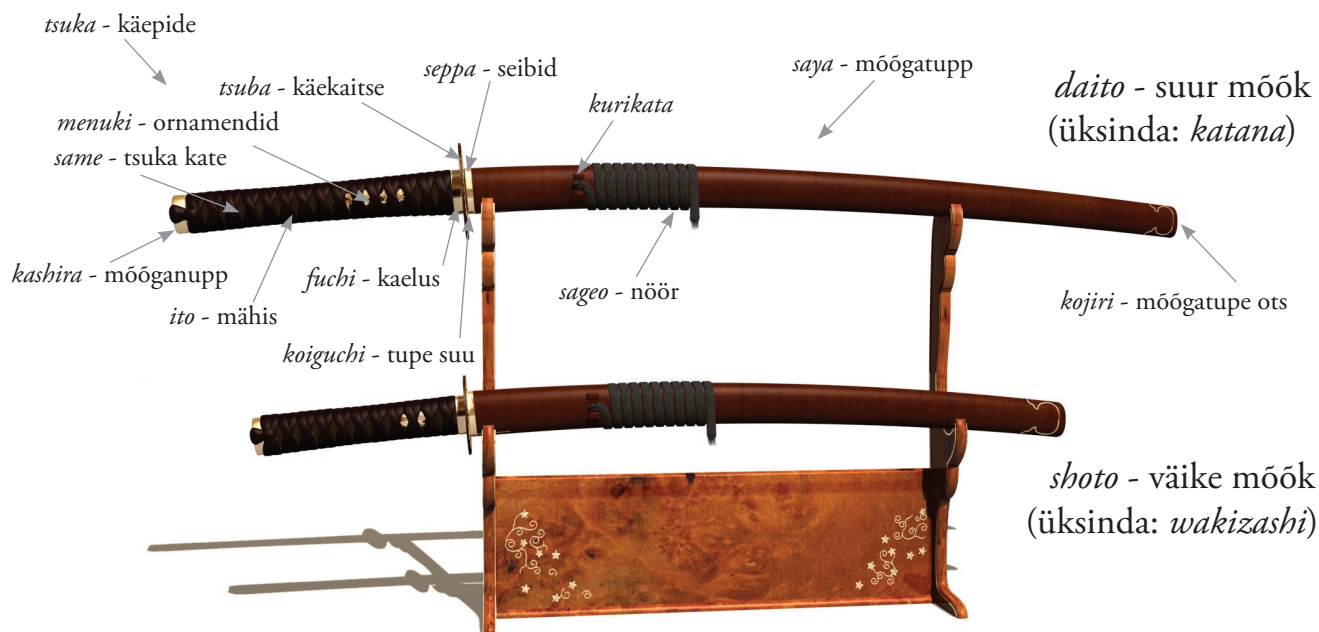
My third Thank You will go out to all the people who propably haven't the faintest idea of their role in this material, but without whom I would not have been able to compile this material in the first place. Namely the people whose materials I have used in my learnings - Richard Stein and Osaru both for their excellent and thorough websites, Tatsuo Inoue for his great work describing the making process and the metallurgical consistency of a *nihonto* and of course all the helpful people in SFI.

I have listed all the used websites at the end of the document in the bibliography-section.

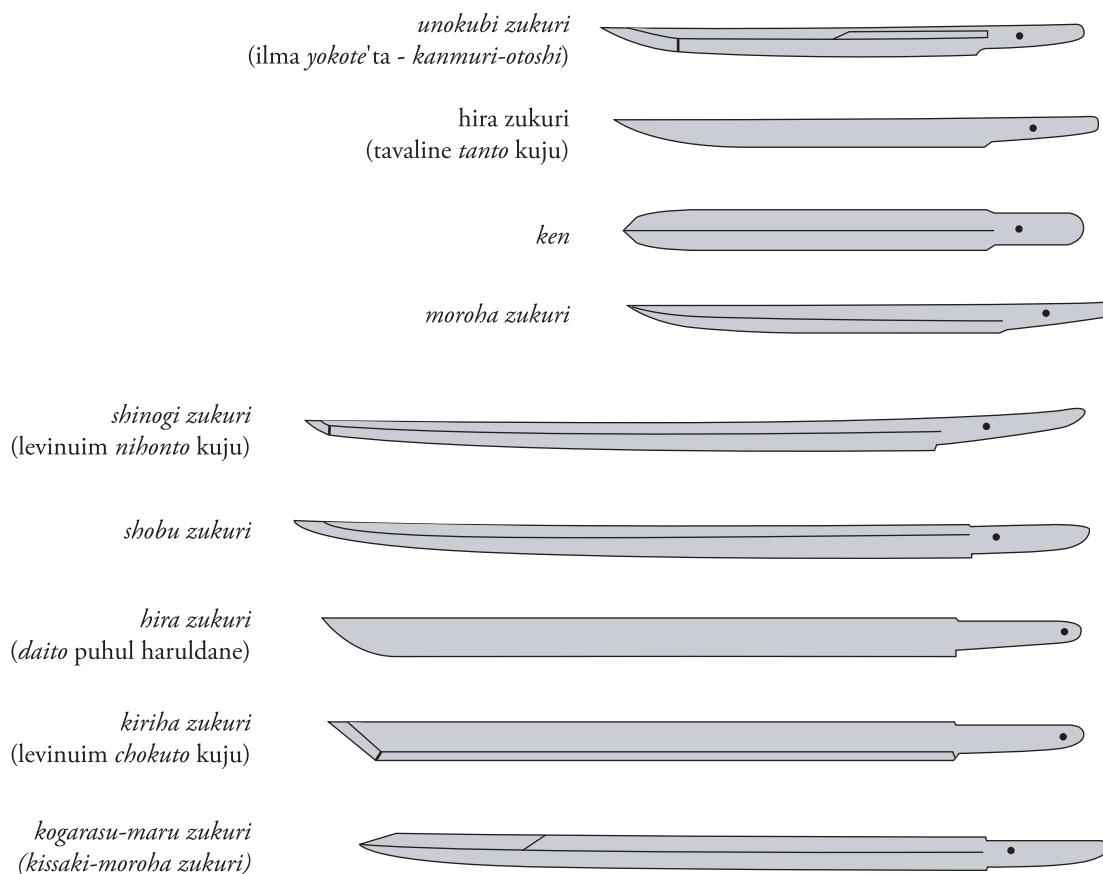
Valdek Laur

Piltsõnastik

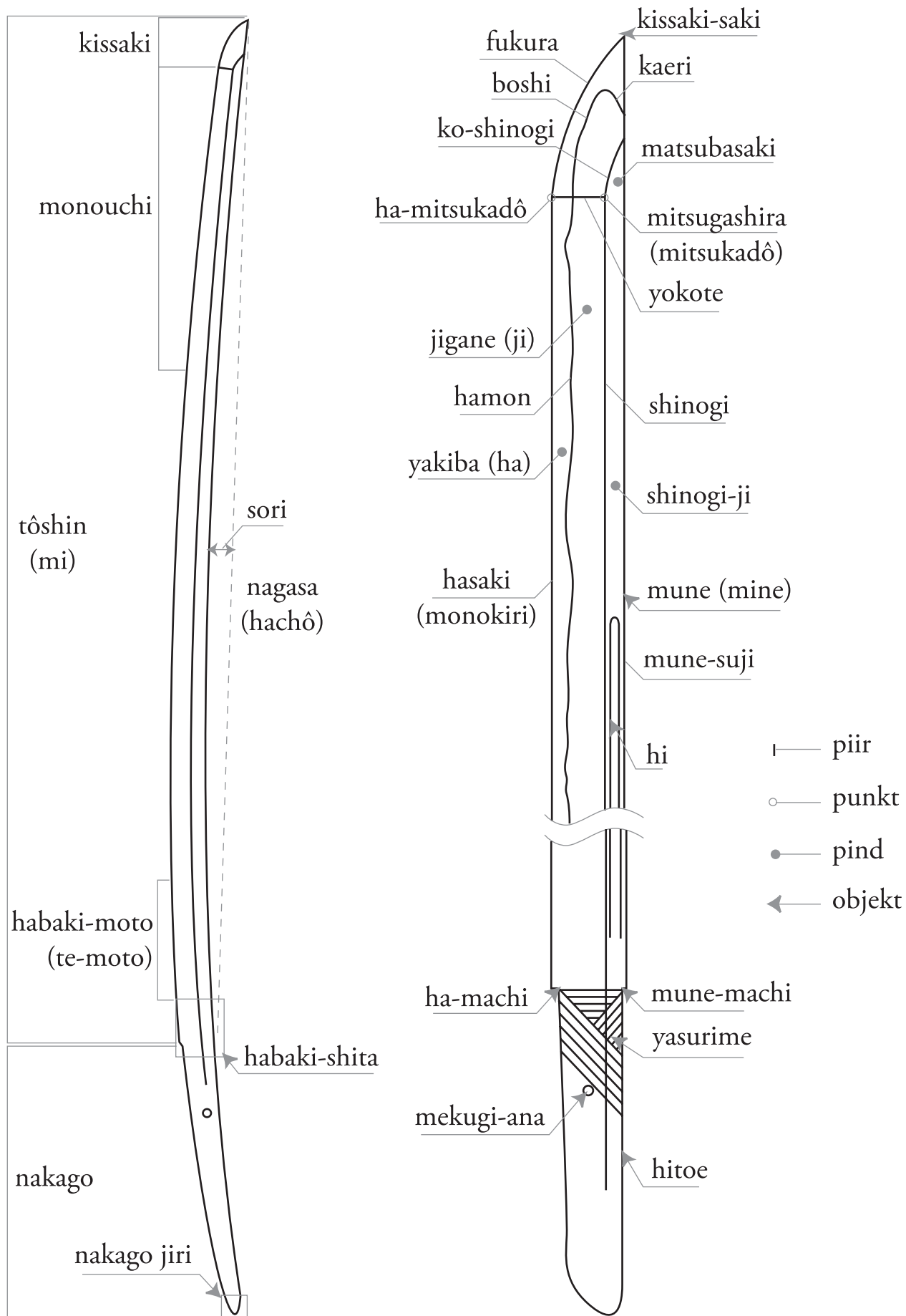
1. *Daisho, katana koshirae*

2. *Zukuri* - tera tüübid

3. Mōōga tera

Nihonto ajalugu ja tänapäev

Antud peatüki juurde kuuluvad illustratsioonid on mõeldud üsna jämedate üldistustena. Jaapani mõõga ajalugu on äärmiselt värvikas ning pea ühegi perioodi kohta ei saa öelda, et tehti vaid sellise kuju ja suurusega mõõkasid. Pigem saab rääkida üldistest trendidest, mille tingisid sündmused ajaloos - tera evolutsiooni kirjeldavad pildid ongi mõeldud antud trendide illustreerimiseks.

Üldiselt jagatakse jaapani mõõgad viide rühma vastavalt ajaperioodidele:

Chokuto	eelajaloolised mõõgad
Koto	u 10 saj – 1596
Shinto	1596-1781
Shin-shinto	1782-1868
Gendaito	kaasaegsed mõõgad
Shinsakuto	uued mõõgad

Varajane ajalugu

Jaapani mõõga ajalugu on väga tihedalt seotud jaapani ajalooga ning sündmustega jaapani sõjapidamise ajaloos. Kuna *nihonto* ajalugu on pea sama pikk kui jaapani kirjapandud ajalugu, siis oleks üsna mõttetu laskuda liigsetesse detailidesse – näiteks Kamakura shogunaadi languse põhjustesse või Sengoku-perioodi aegsetesse tormistesse sündmustesse. Olen küll proovinud esile tuua põhilised sündmused Jaapani ajaloos kuid seda ennekõike lähtudes antud sündmuste mõjust jaapani mõõga arengule. Paraku aga väärib ka see teema pigem mitmesaja leheküljelist raamatut koos kvaliteetsete illustratsioonidega kui siinset tagasihoidlikku kokkuvõtet tuhandeaastasest ajaloost.

kirihane zukuri - levinuim chokuto tüüp

Jaapani mõõga varajane ajalugu on täis müüte, oletusi ning teooriaid. Varajasest ajaperioodist on

säilinud ülimalt vähe mõõku, ning nende seisukord on enamasti piisavalt nigel, et sellest mingeid järeldusi teha. Kõige varajasemaid mõõkasid kutsetakse *chokuto*ks - tegu oli enamasti üheteraliste sirgete mõõkadega. Nende mõõkade ülesehitus oli algselt tõenäoliselt pärit Hiina mõõkadest, mis leidsid oma tee Jaapanisse läbi Korea poolsaare.

Kogarasu-maru zukuri (Kissaki-moroha zukuri)

Ühe legendi kohaselt mõtles jaapani mõõga välja sepp nimega Amakuni, kes olevat elanud umbes aastal 720. Ennem teda kopeerisid jaapani sepad enamasti Hiina mõõku, kuid Amakuni olevat kasutusele võtnud jaapani mõõgale iseloomuliku kurvatuuriga tera ning sepistusmeetodi. Temale on omistatud ka legendaarse mõõga **Kogarasu-maru** (Väike Ronk) autorlus. Antud mõõk on küll kaheteraline (õigemini pooleteise teraline, kuna tera tagumine pool on vaid ca kolmandiku ulatuses teritatud), kuid kurvatuuriga, mis meenutab tavapärasest jaapani mõõka. Siiski pole Kogarasu-maru päritolu lõpuni päris selge, ning samuti märgitakse ka tera loomisaastaks ajavahemikku 700-900 AD.

Ühe teise teooria kohaselt pärines jaapani mõõga kuju saareriigi põhjapoolsete hõimude emišide sõjavaramust, viimased olla kaarjaid mõõkasid (*kenuki-gata tachi*) kasutanud enda ratsaväe põhirelvana 9-nda sajandi paiku, kui nad osutasid jaapanlastele ebameeldivalt südikat vastupanu saare vallutamisel. Kuid ka emishi-teooria vastu räägib paar asjaolu. Nimelt oli selleaegse ratsaväe põhirelvaks siiski vibu ning teiseks on hobuse seljas märksa ohutum ning lihtsam kasutada lähirelvana pika varrega *naginata*t (mille ajalugu on pea sama pikk kui *nihonto* oma), kuna mõõgaga vehkides eksisteerib reaalne võimalus, et sõdalane vigastab kogemata iseenda ratsut. Võimalik siiski, et antud teoorias on omajagu tõtt,

kuna väidetavalt olid emišid väga osavad ratsanikud ning sõdalased ja täiesti võimalik, et nende sõjaoskused võimaldasid neil käsitseda mõõka ka hobuse seljast. Ratsaväemõök peab aga olema lõikemõök, ning seetõttu kaarjas – ühesõnaga ei saa välistada, et jaapanlased võtsid mõõga kaarja kuju üle ratsanikest emišidelt.

Koto

Heiani-perioodi iseloomustas Taira ja Minamoto klannide omavaheline võitlus ülemvõimu pärast Jaapanis, samuti samurai-klassi tekkimine ning võimu siirdumine aristokraatide käest samurai kätte. Sõjapidamine ning lahingud olid sel perioodil keskendunud individuaalvõitlustele ning samurai põhirelvaks oli mõõga asemel vibu. Lühidalt kokku võttes oli sõdalaste ülesandeks lahingus leida endale vääriline vastane (sellele järgnes loomulikult enese tutvustamine, pöördumine jumalate poole, et ka nemad ikka näeksid vägevaid tegusid, mis teoks saavad ja ka kõiksugu muud protokollid), ning viimasega maha pidada vibulaskmise duell, mis mõnevõrra meenutas vastava perioodi Euroopa rüütlite duelle ainult selle vahega, et piike käest hoidvate rüütlite asemel ratsutasid teineteise poole samuraid, kelle käes olid pingule tõmmatud vibud, mis lasti lahti, olles jõudnud teineteisele piisavalt lähedale. Mõõgad olid sealjuures varurelvad juhuks, kui vibul nooled otsa saavad või esmane relv mõnel muul põhjusel kasutuskõlbmatuks muutub. Hilisest Heiani-perioodist (ca 900 AD) algabki *nihonto* ajalugu – varasemad mõõgad kuuluvad arheoloogia valdkonda. Seda esimest ajaperioodi kutsutakse **Kotoks** (**vana tera**). Koto-perioodi algust arvestatakse ka muuhulgas ülalmainitud Kogarasu-maru nimelisest mõõgast. Koto-perioodi mõõgad on reeglina kõige kõrgema kvaliteediga ja kõige kallihinnalisemad, tegu on artefaktidega, mis löid jaapani mõõkadele selle müstilise aura, mis *nihonto*'ga tänase päevani kaasas käib. Koto-periood kestis umbes 10-ndast sajandist kuni Muromachi-perioodi lõpuni ehk umbes 17-nda sajandi alguseni. Kõige vanemad Koto-

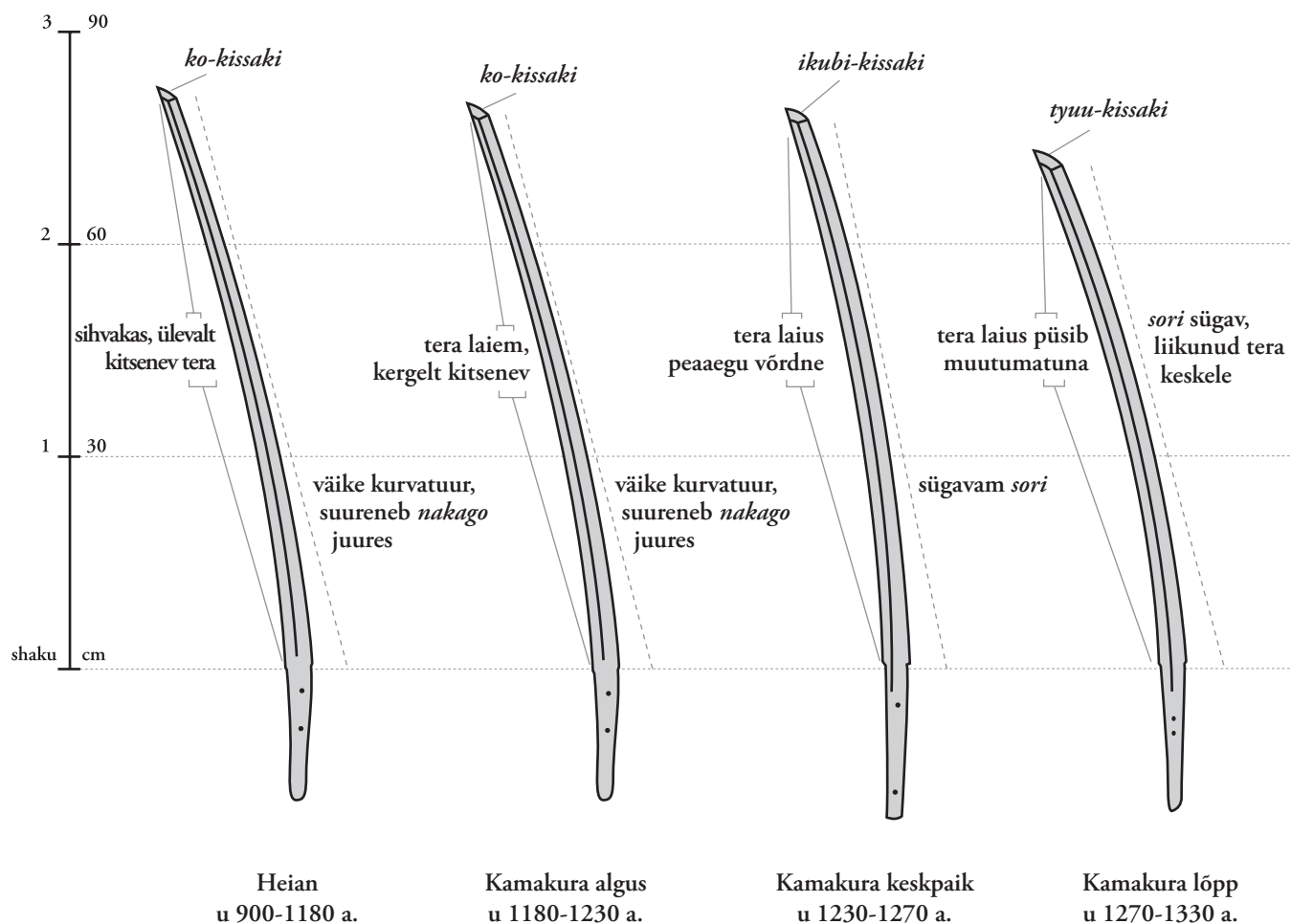
terad on tihtipeale väga palju kordi üle poleeritud, mistõttu nende *hamon* (karastuspiir) võib olla üsna väike ning vaevumärgatav – samas on see nii vanade mõõkade puhul aksepteeritav.

Vanemad Koto-mõõgad on reeglina *tachi*'d, mida kasutati ratsaväerelvadena. Mõõgad olid siis pikad ja sihvakad, *sori* (kurvatuur) oli suurema osa tera ulatuses väike, muutudes suuremaks ning justkui paindudes käepideme kohal. Antud mõõgad olid käepideme juurest märksa laiemad kui otsa juurest ning *kissaki* (mõõga tipp) kuju oli reeglina väike, ehk *ko-kissaki*. *Hamon*'i muster oli väike, sellist *hamon*'i kutsutakse *ko-midare*.

Taira ja Minamoto omavaheline arveteklaarimine lõppes viimaste võimule tulemisega 1185 aastal. Antud periood polnud siiski kõige rahulikumate killast ning nõudlus mõõkade järele oli jätkuvalt suur. Sel perioodil muutusid mõõgad kuju poolest võimsamateks, *sori* muutus ühtlasemaks ning *kissaki* pisut suuremaks (*chu-kissaki*, ehk keskmise suurusega *kissaki*), samal ajal terad muutusid lühemateks, keskmiseks tera pikkuseks oli ca 79cm. *Hamon* oli reeglina sirge, ehk *sugu-ha* või siis keerulisem *tuyouji-ha*, mis meenutas oma pilvelaadse lainetusega ühe kohaliku puuvilja õielehti.

1232 aastal haaras võimu jaapanis Hojo-klann, kes kehtestas Kamakura-nimelises looduslikult hästi kaitstud kohas shogunaadi. Shogunaat kutsus Kamakurasse palju esmaklassilisi mõõgaseppasid Kyotost ja Okayamast ning Kamakurast sai mõõgatootmise keskus. Mõõgad muutusid paksemateks, tera laius ühtlustus täielikult, *kissaki* oli reeglina lühike kuid lai, kutsuti seda *ikubi-kissaki* (metsse kael). *Hamon* muutus väga keeruliseks ning detailseks, seda kutsuti *oobusa-tyouji* või *jyuuka-tyouji*, tegu oli *tuyouji-ha* edasiarendusega, mis pärines Fukuoka-Ichimonji koolkonnast Bizeni provintsist.

Kui varajane jaapanlaste sõjapidamiseviis põhines üksiklahingutel, siis see kõik muutus Mongolite in-

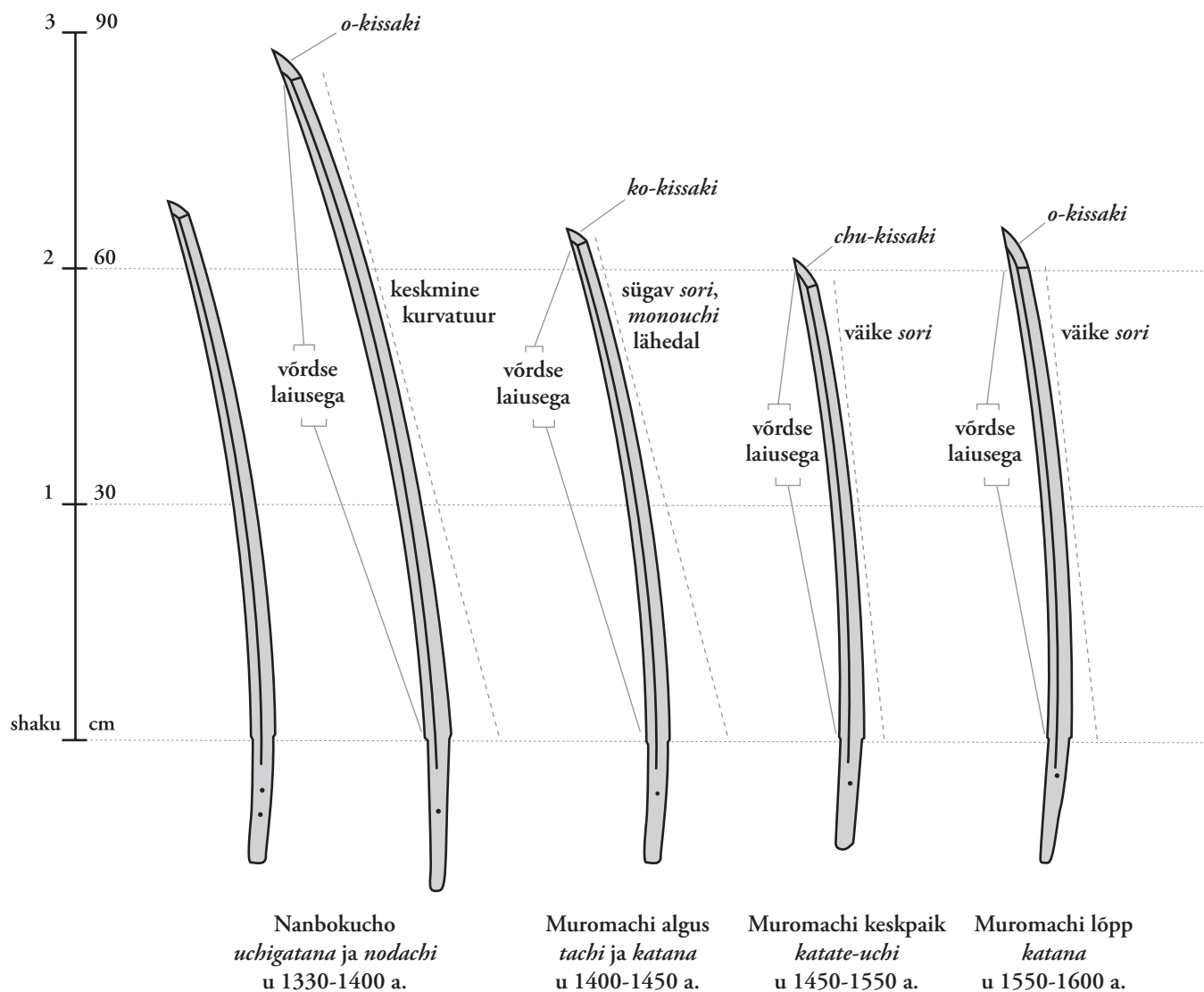

vasioonidega 1274 ja 1281 aastatel. Mongolite sõjapidamine põhines lahinguüksustel- ja taktikal ning võite ette kujutada omaaegsete samuraide üllatust, kui vaenlane ei teinud nende nimekuulutamist kuulmagi ning lihtsalt hakkas oma vaenlast süstemaatiliselt ja barbaarselt hävitama. Jaapanlaste õnneks tuli neile esimesel korral appi vanajumal ise, kes taifuuni abil pühkis Mongolite laevastiku koos abivägedega mere pealt minema ning tõenäoliselt päästis jaapani kultuuri ning andis jaapanlastele teatud enesekindla teadmise, et nende näol on tegemist jumalate poolt välja valitud rahvaga. Teist korda jaapanlased siiski jumalikule päästmisele lootma ei jäänud ning järgmise sissetungi ajaks olid jaapanlased oluliselt uuendanud nii oma lahingutaktikat kui ka varustust, lisaks sellele olid nad loonud ulatusliku kaitsestruktuuri rannajoone kaitsmiseks. Kui varajane Jaapani lahingurüü oli üsna paks ja kohmakas, siis nüüd muudeti seda oluliselt kergemaks, et osutada edukat vastupanu mongolitele, kelle lahingurüü oli

Koto-terade areng Heiani algusest Kamakura lõpuni, tachi ajajärk

samuti kerge – selline rüü võimaldas liikuda ja tegutseda kiirelt pakkudes samal ajal piisavalt kaitset. Mõõga *hamon* muutus lihtsamaks (kuna keeruline *hamon* muutis mõõga vähem vastupidavaks) ja kitsamaks (põhiliste mustritena domineerisid *sugu-ha*'l baseeruv *sugu-tyouji* ja laineline *kataochi-gunome*) ning tera õhukesemaks – et oleks kergem lõigata läbi monglite kergest lahingurüüst. *Kissaki* muutus pikemaks ja teravamaks, see kasvas oluliselt mõõga torkevõimet.

Justnimelt selle perioodi mõõgad on erakordselt teravad, Kamakura lõpuperioodi mõõkasid peetakse ka ühtedeks kõige hinnalisemateks. Paljuski on see tingitud selleaegsete mõõgaseppade legendaarsetest võimetest, mis olid saavutanud oma haripunkti ning mis Sengoku-perioodi tulekuga unustuste hõlma vajusid ja mille taset pole väidetavalt tänase päevani suudetud enam saavutada.

Koto-perioodi lõpp, üleminek tachi'lt katana'le

Kamakura shogunaat langes 1333 aastal ning lühikeseks ajaks haarasid võimu taas aristokraadid. Seda perioodi nimetatakse Nanbokuchō- ehk Põhja- ja Lõunadünastiate perioodiks. Sõjapidamise meetod muutus üksustevaheliseks lahinguks, sealjuures üksus oli üles ehitatud nii, et hobusel ratsutavat samuraid ümbritsesid jalgsisõdurid, kes kandsid ka ratsumehe mõõka. Mõõkade pikkus kasvas keskmiselt kuni 85cm-ni, kuid tehti isegi meetripikkuseid ja ka pikemaid mõõkasid. Selliseid suuri mõõkasid kutsuti *nodachi*'ks ja neid kasutati koos lühema *uchigatana*'ga. Kissaki muutus suureks (*o-kissaki*) ning sori üsna väikeseks. Kuna aga ratsumehe mõõk muutus kasutuks, kui selle kandja eemale peletati või ära tapeti, siis kadusid ka ülipikkad mõõgad üsna pea lahinguväljalt. Sel perioodil tehti ka ülipikkasid *nodachi*'sid, mida kanti selja peale kinnitatult, kuid

selline kandmismeetod ning ka ülipikk tera ei olnud kuigi praktilised ja ka need surid üsna pea välja. Ülipikkad *nodachi*'d olid tihtipeale ka tseremoniaallahingud, mis annetati templitele ja mida lahingus ei kasutatudki.

Muromachi-perioodi alguses, 14-sajandi lõpus, jõudis lõpuks kätte *katana* ajajärk. See oli tingitud sõjapidamise viisi muutumisest jalaväekeskseks. Kuju poolest meenutasid selle perioodi mõõgad varajase Kamakura-perioodi mõõku – *mihaba* oli kitsas ja *kissaki* väike, *sori* keskus liikus aga Kamakura-aegsete mõõkade omast ettepoole, *monouchi* suurem kurvatuur iseloomustab selle perioodi terasid. Sel perioodil valmistati veel nii *tachi*'sid kui ka *katana*'sid (samuti lühendati vanu *tachi*'sid), seetõttu on nende kahe vahet veel raske teha. *Tachi* ja *katana* põhili-

seks kindlaks erinevuseks on *mei* ehk signatuuri asukoht. Reeglina on küll *tachi*'d ka suuremad kui *katana*'d, kuid antud üleminekuperioodi mõõkade puhul pole neid kahte suuruse poolest võimalik eristada. Põhiline väline erinevus kahe mõõgatüübi vahel seisneb nende kandmisviisis – *tachi*'t kanti tera allapoole suunatult, *katana* tera oli üles suunatud. Kuna signatuur oli mõlemil puhul suunaga kehast väljapoole, siis on ka signatuuri asukoht ainsaks kindlaks võimaluseks tüübi määramisel. Alates kodusõja-perioodi ehk *Sengoku-jidai* algusest hakati põhiliselt valmistama *katana*'sid. Sengoku-perioodil muutus tähtsaks võimalus haarata mõõka ühe käega ning samas vaenlane maha lõigata. Seetõttu muutusid mõõga märksa lühemaks, keskmine pikkus oli ca 65cm. Tehti ka alla 60cm pikkuseid mõõkasid, mida hoolimata nende lühidusest kasutati siiski kui *katana*'t ja mitte kui *wakizashi*'t. Selliseid lühikesi ühekäemõõkasid kutsuti *katate-uchi*. Antud mõõkade puhul oli tera laius sama nii *nakago* kui *kissaki* juures, mis tähendab et mõök ei kitsenenud tipus. Roots muutus lühikeseks, et mõõka oleks parem ühe käega hoida. Sengoku-perioodiga jõudis käte *nihonto* kuldaja lõpp – aktiivne sõjategevus tekitas vajaduse relvade masstootmise järele, seetõttu terade tootmiskvaliteet langes, samuti hakati kasutama lihtsamaid materjale. Kuna oli vajadus suurtes kogustes praktiliste terade järele, siis järgneva saja aasta jooksul kasutati kõige kergemaid valmistusmeetodeid ning kunagiste seppade oskused vajasid unustuste hõlma. Antud tõik lisab omajagu müstilisust *nihonto*'le, kuna tänapäeval tuntud tera valmistusmeetod ning materjalid on juba pärit Edo-perioodist ning tänase päevani pole enam suudetud saavutada parimate Koto-seppade taset. Koto-perioodil andsid sepad oma meetodeid edasi oma õpilastele individuaalselt, igal meistril oli oma valmistusmeetod.

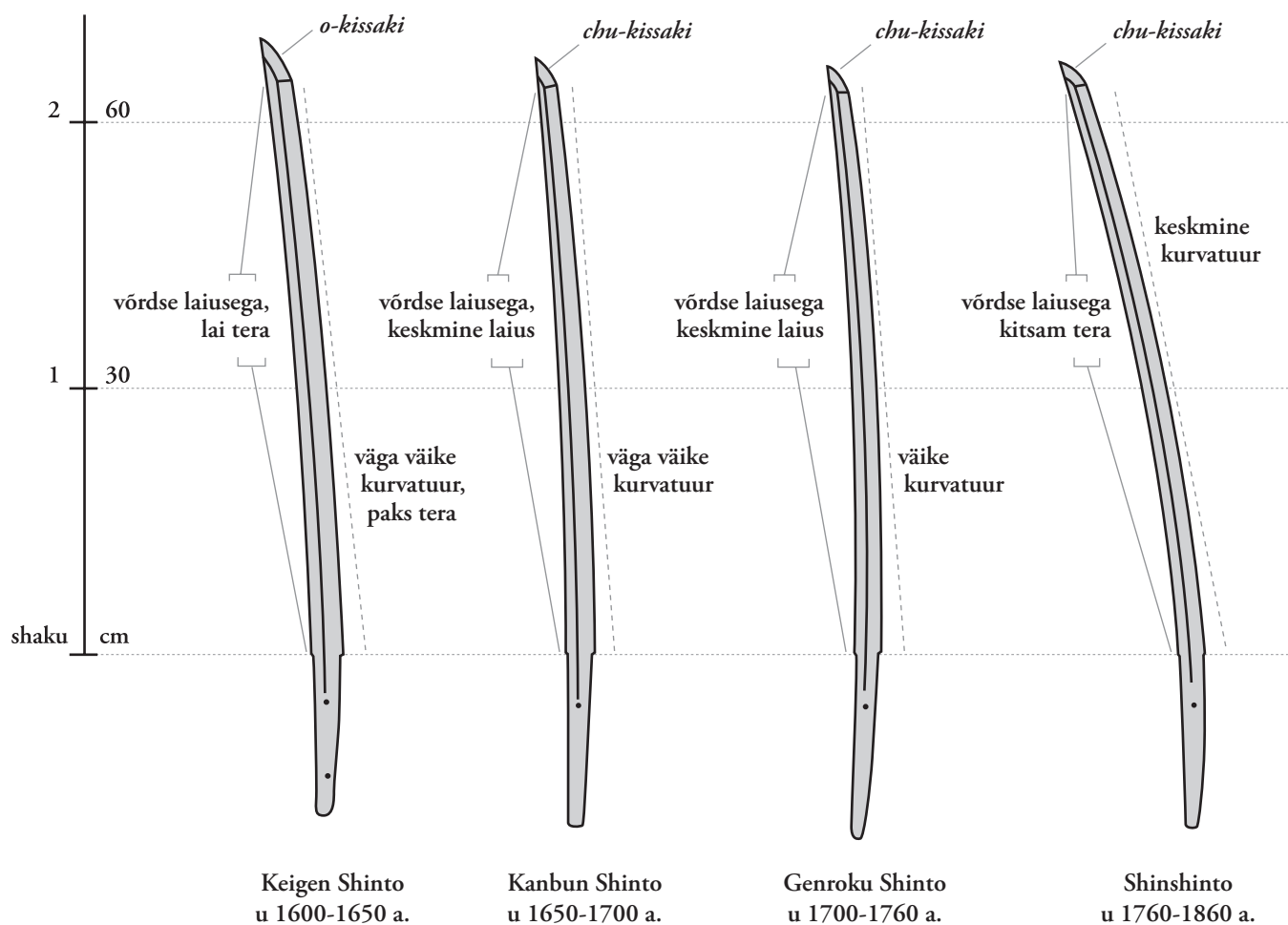
Gokaden

Kui rääkida Koto-perioodist, siis ei saa mööda minna viiest suurest sepistuskoolkonnast, ehk *gokaden*'ist. Koolkonnad olid klassifitseeritud

vastavalt mõõgavalmistusmeetodile ning koolkonna asukohale. Igal koolkonnal oli oma sepistusviis ning seda anti edasi põlvest-põlve, meistritl õpilasele. Koto-perioodi mõõkade puhul on paremini eristatavad erinevad koolkonnad kui individuaalsed sepad (mõne erakordse erandiga, nagu Muramasa ja Masamune). Viis suurt kooli olid: **Yamashiro** (Kyoto), **Yamato** (Nara), **Bizen** (Okayama), **Sousyuu** (Kanagawa) ja **Mino** (Gifu). Koolkonna nimi oli lihtsalt võttes kohanimi, kust antud koolkond pärit oli. Sulgudes koolinime taga on tänapäeva piirkondade nimetused. Koolkonda nimetades lisati kohanimele veel lõpp *–den*, mis tähendab meetodit. Näiteks *Yamashiro-den*'iks kutsuti Yamashiro koolkonda. Iga koolkond kasutas ka kohalikku materjali, mis piirkonniti oli üsna erinev, seetõttu on terad eristatavad ka materjali poolest, lisaks valmistusmeetodile. Igal koolkonnal olid ka harukoolid ning oma õitsenguperiood.

Shinto

Nagu eelnevalt mainisin, tõmbas sajaviiekümne aastane kodusõjaperiood *nihonto* hiilgeajale kriipsu peale. Nõudlus mõõkade järele kasvas järsult, seetõttu olid sepad sunnitud traditsioonilised aeganõudvad meetodid aknast välja viskama ja välja töötama uued kiired meetodid ning kasutama mõõga tegemiseks kõiksugu erinevaid algmaterjale (nt raudnaelu. Sõjaperioodil mõõkade kvaliteet langes järsult ning vastavalt nõudlusele tekkis ka mõõkasid palju. Selliseid massiliselt valmistatud mõõkasid kutsutakse *kazu-uchi*. Seetõttu on Sengoku-perioodi mõõgad tihtipeale üsna madalas hinnas võrreldes varasemaga. Üldiselt arvestatakse **Shinto** (uus tera) algust justnimelt Sengoku lõpuperioodist, u 1596 aastast. Shinto-seppadel polnud enam kombeks õpida ainult ühe meistri käest, nad õppisid ka teiste kolleegide käest ning samuti katsetasid ise. Koto-terade *jihada* kujutas endast kohaliku tooraine mõju terale – igal erineval *den*'il oli oma kohalik tooraine, mida kasutati *tamahagane* tegemiseks, selle tooraine spetsiifika ilmnas valmis tera *jihada*'s. Kuna Shinto-

Shinto ja shinshinto perioodid

perioodil hakati *tamahagane*'t massiliselt tootma, siis muutus ka algmaterjal kõikjal ühesuguseks ja *jihada* muutus ning hakkas harvemini esinema. Üheks kergeks viisiks, kuidas Koto-tera eristada Shinto-terast on *boshi*, ehk mõõgaots. Koto-terade puhul oli reeglilik, et kui *hamon* on *midare-ba* (eba-regulaarne), siis ka *boshi* on *midare-ba*. Shinto ajal aga esines tihti peale, et *hamon* oli küll *midare-ba*, kuid *boshi* oli *sugu-ha* (sirge) või vastupidi.

Edo-perioodi algust kutsutakse Keigen'iks (Keityou ja Genna) ning selle perioodi mõõkasid *keigen-shinto*'ks. Sel perioodil lühendati paljusid Nanbokucho-aegseid *tachi*'sid umbes 70cm pikkusteks, et neid saaks *katana*'na vööl kanda. Samuti loodi palju uusi mõõku, mis oma kujult meenutasid Nanbokucho-aegseid terasid. See tähendas, et *mihaba* oli *kissaki* ja *nakago* lähedal ühesuurune, erinevus oli vaid *kasane*'s (tera paksus). Kui Põhja- ja Lõunadünastiate aegsed mõõgad olid üsna õhu-

kesed, siis *keigen-shinto* terad olid paksud. *Hamon* oli peamiselt *notare*. Sepad hakkasid terasid signeerima *zuryo-me*'ga (shogunaadi poolt antud tiitliga). Samuti on sellele perioodile iseloomulik, et *tamahagane* kõrval kasutati ka võõramaist, peamiselt Euroopast pärit toorainet, mida kutsutakse *nanban-tetsu*'ks. Kuigi antud teema tekitab tänase päevani tuliseid diskussioone, ei ole *nihonto* valmistamiseks tõenäoliselt olemas paremat toorainet kui *tamahagane*. Antud teemast aga pikemalt pisut hiljem.

Järgmist perioodi, mis kestis umbes 17-sajandi lõpuni, kutsutakse *kanbun-shinto*-perioodiks. Sel perioodil lakkas pidev sõjategevus (punkti kodusõja-perioodile pani Osaka kindluse vallutamine 1615 aastal Tokugawa vägede poolt), mistõttu paljud *daimyo*'d jäid ilma oma valdustest ning nende vasallid jäid ilma oma tööandjatest, muutudes töötuteks samuraideks, kes kassivahede tõttu ei tohtinud hakata talumeesteks või kaupmeesteks, ning kes tööandja

puudumise tõttu pidid elama vaesuses. Neid kutsuti *ronin*'iks ehk lainemeesteks. Enese võitlusoskuse tõestamine oli *ronin*'i jaoks parimaks võimaluseks saada endale uus töökoht, seetõttu hakkasid ka levi- ma kõiksugu mõõgavõitlusstiilid ning koolkonnad (ehk *kenjutsu ryū*d). Selle perioodi mõõkadel on äärmiselt väike *sori*, selle põhjuseks arvatakse olevat, et harjutamiseks kasutatavad puumõõgad olid sirged ning seetõttu soovisid samuraid ka sirgeid mõõkasid.

1683 andis Tokugawa shogunaat välja määruse, mille kohaselt mõõgad ei tohtinud olla pikemad kui 70 cm. See tingis paljude vanemate kasutusel olevate *tachi*de lühendamise ning mõnes mõttes muutis *katana* ainsaks lubatud kandmisviisiks. Mõõgavalmistamise keskusteks olid Osaka ja Edo. Viimases valmistati põhiliselt funktsionaalseid laia *hamon*'iga terasid, sealjuures *monouchi* kohal oli *hamon* tavaliselt kitsam (et muuta mõõk vastupi- davamaks murdumisele). Paljud mõõgad gravee- riti *saidan-me*'ga, mis tähendab, et graveeritud oli mõõga teravusproov ning proovija (teravust prooviti loomulikult surnud inimkehade peal, aga ka surmamõistetud kurjategijate peal). Osakas val- mistati põhiliselt *wakizashi*'sid, millel olid *yakidashi* (*hamon*, mis algas otse lõiketera alguses) ja *touran- ba hamon*.

17-sajandi lõpul pidi funktsionalism taanduma toretseva kultuursuse ees. Antud perioodi mõõku kutsutakse *genroku-shinto*. Tähtsatele ametikohta- dele eelistati majandusliku mõtlemisega samuraisid ja mitte mõõgavõitlejaid. Riigis vohas korruptsioon ja intriigid. Hoolimata shogunaadi jõupingutustest hakkas mõõgavalmistuskunst taas kord alla käima. Nõudlus mõõkade järele langes ning selle aja sepad olid sunnitud tegema kõiksugu vigureid, et nende mõõku ostetaks. Näiteks muutus *hamon* joonistuse kujuliseks, sinna sõna otseses mõttes joonistati sisse krüsanteeme ning muid kujundeid. Loomulikult polnud sellised terad kuigi funktsionaalsed, kuid samas puudus ka otsene vajadus funktsionaalse tera

järele, mõõgad olid muutunud samuraide eheteks. Antud perioodi peetakse ka tihtipeale *nihonto* deka- dentsiks. Kuju poolest olid *shinto* viimase perioodi terad suurema kurvatuuriga ning tera laius *kissaki* juures oli väiksem kui *nakago* juures.

Shinshinto

Tavaliselt arvestatakse Shinshinto-perioodi algu- seks 1764 aastat. Antud perioodi iseloomustab sep- pade soov saavutada Koto-aegsete seppade taset ning teha järgi viimaste meistriteoseid. *Shinshinto* kuldaeg langes 18-sajandi 80-ndate aastate lõppu. 1783 aas- tal tabas Jaapanit suur ikaldus ning näljahäda, pisut hiljem ilmusid Jaapani piiri taha Venemaa, Ameerika ja Euroopa laevad ning üsna ärevaks muutunud olukorra tõttu kasvas ka nõudlus mõõkade järele. *Shinshinto*'t iseloomustab *koto*'ga sarnane suhtumi- ne *hamon*'i – kui tera peal *hamon* lainetas, siis tegi ta seda ka *boshi*'l. *Koto*'st eristab aga *shinshinto*'d selge *jihada* puudumine ning läikiv, peaaegu peeglilaadne *ji*. Shinshinto-aegsed sepad mõistsid, et *jihada* ei ilmu, kui kasutada materjaliks lihtsalt *tamahagané*'t, seetõttu nad katsetasid materjalidega üsna palju, li- sades toorainesse näiteks vanu naelu, et reguleerida toorme süsinikusisaldust. Sellist regulatsiooni kut- sutakse *oroshigane*'ks. Reeglina peetakse *shinshinto* alusepanijaks seppa nimega Suishinshi Masahide, kes ülistas oma kirjutistes *koto*-seppade meetodeid.

Shinshinto hilisemas ajajärgus, mida arves- tatakse umbes 1830-aastast, tehti pikkasid laia *mihaba*'ga mõõkasid. Mõõgad meenutasid Põhja- ja Lõunadünastiate-aegseid *tachi*'sid oma suure *kissaki* ja võimsa kuju poolest, sepad jätkuvalt proovisid taasluua Koto-perioodi seppade meistriteoseid. Tehti ka pisut eksootilisemaid mõõkasid, teada on mõned taasloodud *kogarasu*-tüüpi mõõgad.

Gendaito

Kaasaegne ajaperiood on jaotatud II maailmasõja eelseks, -aegseks ja –järgseks (et hoida asi lihtsana ja

mitte laskuda kõikvõimalike muude olemasolevate –to'de käsitlemisel). Reeglina siis kutsutakse Meiji restauratsiooni-järgseid mõõkasid *gendaito*, II maailmasõja aegseid *shingunto* või *showato* ja mõõkasid, mis on valmistatud peale II maailmasõjajärgsete piirangute lõppemist, kaasaarvatud tänapäeval valmistatud mõõkasid, *shinsakuto*.

1868 aastal leidis aset Meiji restauratsioon, mis tähendas, et võim liikus Tokugawa-shogunaadi käest imperaator Meiji kätte. Tegelikult oli see asi küll pisut keerulisem (võim liikus siiski ühe grupeeringu käest teise kätte, shogunaadilt oligarhidele ja mitte otseselt shogunaadilt imperaatorile), kuid antud sündmus tähistab Jaapanis uue ajajärgu algust. Vähem kui kümme aastat pärast restauratsiooni, 1876 aastal anti välja Hito-rei edikt, mille kohaselt saadeti laiali samurai-klass ning keelati avalik mõõkade võõl kandmine. Sellega sai alguse mõõgaperiood, mida kutsutakse **gendaito (kaasaegne mõõk)**, ning mis on pea sama värvikas kui kogu senine *nihonto* ajalugu kokku. Hito-rei edikt tegi töötuks terve hulga mõõgameistreid ning taas kord ähvardas mõõgavalmistuskunsti väljasuremine.

Gendaito algusaastatel oli nõudlus mõõkade järele äärmiselt madal, ning sepad tegid põhiliselt *koto*-koopiaid, sarnaselt *shinshinto* seppadele, põhilisteks ostjateks olid kollekttsionäärid. Samal ajal tootis sõjavägi üsna suurel hulgal madalakvaliteedilisi masinatel valmistatud mõõkasid, kuna armeeohvitseride vormi üheks osaks oli ka mõõk. Sel ajal valmistati ka üsna kummalise välimusega saableid, mida kutsuti *kyu-gunto*'ks ja mida põhiliselt kasutati Jaapani-Vene sõja ajal 1904-1905. Siinkohal tasub mainimist, et mõõga hankimine ei olnud armee ülesanne, vaid ohvitseride endi teha. Mis tähendab, et paljud samurai-perekondadest pärit ohvitserid võtsid oma mõõkadeks aastasadu perekonnas olnud terad ning andsid neile kaasaegse välimuse pannes need vastavasse *koshirae*'sse. Kuigi *gunto* tähendab otsetõlkes sõjaväemõõka, tähistatakse antud terminiga ennekõike *koshirae*'t ja mitte tera ja seetõttu on

II maailmasõja-aegsed *shin-gunto*'d kollekttsionääridele kui aardelaekad, mille sisu on küll reeglina üsna väärtusetu, kuid hea õnne korral võib *gunto*-varustusega mõõgast leida hea *shinshinto*- või veelgi harvemini isegi kõrgekvaliteedilise *koto*-tera. Tavaliselt on aga *gunto*'d üsna madalakvaliteedilised mõõgad (tihtipeale isegi väga madalakvaliteedilised), mille tera ei ole traditsiooniliselt valmistatud. II maailmasõja-aegsed mõõgad on ka kaasaegsete petiste leivanumbriks, kuna odava Hiina võltsingu saab üsna kerge vaevaga maha müüa, kui öelda, et tegu on II maailmasõja aegse mõõgaga, mille väärtus ei olegi kuigi kõrge. Asja muudab veelgi keerulisemaks asjaolu, et antud perioodil tootis Jaapan üsna palju mõõku enda okupeeritud territooriumidel Hiinas ja Indoneesias, ning ka need mõõgad olid äärmiselt madala kvaliteediga. Hoolimata kõikuva kvaliteediga teradest, oli *shin-gunto*'del üsna standardiseeritud varustus - see on ka üks kindlamaid ja lihtsamaid viise kuidas eristada ehtsat II maailmasõja aegset mõõka kaasaegsest võltsingust. Madalakvaliteedilised *gunto*'d jagunevad omakorda *kikai gunto*'ks (täielikult masinatel valmistatud), *hantanto gunto*'ks (pooleldi käsitöö) ja *mantetsu gunto*'ks (Mandžuuria terasest mõõgad)

1912 aastal tuli võimule imperaator Taisho, kes oli küllaltki nõrk riigimees. Võim liikus oligarhide käest parlamendi ja demokraatlikult valitud parteide kätte. Selline asjade käik aga tähendab ajaloolisest (ning mitte ainult) seisukohast tihtipeale ainult pahandust, ning selles osas ei olnud Jaapan mingi erand. Peale I maailmasõja lõppu, kus Jaapan sõdis küll Liitlaste poolel, pidi Jaapan taluma üksjagu poliitilist rassilist alandamist USA, Suurbritannia ja Austraalia poolt - näiteks keeldusid viimased Rahvasteliiga põhikirja lisamast rassilise võrdsuse klauslit, samuti keelustas Ameerika 1924 aastal iga suguse immigratsiooni Jaapanist. Olukorda ei muutnud lihtsamaks ka Kanto maavärin 1923 aastal ning 1929 aasta ülemaailmne majandusdepressioon. See kõik lõi soodsad tingimused militarismi tekkeks ja kolmekümnendate aastate alguspooleks oligi kogu

võim militaristide käes. Kahekümnendatel aastatel muutusid mõõgad jälle nõutuks ning valmistati üksjagu küllaltki kvaliteetseid terasid traditsioonilistel meetoditel – põhiliselt neid mõõkasid kutsutaksegi *gendaito*'ks.

Nõudlus mõõkade järele aga kasvas ja muutus suuremaks kui oskuslike seppade võime seda nõudlust rahuldada ning kiiruga palgatud ja väljaõpetatud mõõgaseppade tööoskused olid kõike muud kui eeskujulikud. Seetõttu sai kõvasti kannatada mõõkade kvaliteet ja kuna neid madalakvaliteedilisi mõõkasid on Showa-perioodil enamuses, siis on selle aja terad ka üsna madalalt hinnatud. Madalakvaliteedilisi sõjaväeterasid kutsutakse *showato*'ks. Siiski tasub märkimist, et kuigi Showa-terad on tihtipeale madala kvaliteediga, pidid nad siiski olema ametlikult aksepteeritud kui kõlblikud lahingutegevuseks. Suuremal osal *showato*'del on *nakago* peal markeeringud, kus on ära märgitud valmistamiskoht ning tihtipeale ka *kanji*, mis luges *sho* (Showa'st). Showa tuleb imperaatori Showa Tenno Hirohito (eluaastad 1901-1989) nimest, kes tuli võimule 1926 aastal ning kes hoolimata reaalse võimu loovutamisest 1946 aastal istus troonil kuni 1989-nda aastani. Madalakvaliteedilist *showato*'d eristab traditsioonilisest terast veel õlikarastus. Nimelt kui traditsioonilisel teral saadakse karastuspiir mõõka vees karastades, siis *showato*'de puhul kasutati tihtipeale õlikarastust. Õlikarastuse puhul on kõiksugu defektide tekkimise oht märksa väiksem, kuid tegelikult pole siiski tegu ehtsa karastusega ning tegu on dekoratiivse *hamon*'iga, mis ei muuda lõiketera tugevamaks. *Showato*'sid ei peeta reeglina ehtsateks *nihonto*'deks ning tavaliselt pakuvad sellised terad huvi vaid sõjaajaloo huvilistele ja mitte mõõgakolleksionääridele.

Shinsakuto

II maailmasõda lõppes teatavasti Jaapani jaoks kaotusega ja okupatsioonivägede tulekuga sai otsa ka Showa-periood ning mitmeks aastaks keelustati

Kõik need mõõgad leidsid oma lõpu metallisulatusahjudes

mõõkade tootmine Jaapanis. Paljud ohvitserimõõgad sulatati metallisulatusahjudes okupatsioonivägede poolt, nendes ahjudes leidsid oma otsad nii paljud madalakvaliteediliset *showato*'d, kui ka kindlasti mitmed hindamatud antiikterad. Mõõgavalmistuskeld lõppes aga 1949 aastal. Keelu lõppemine oli seotud Ise Suure Templi tseremooniaga, mida oli viimased tuhat aastat peetud iga 25 aasta järel. Selle tseremoonia tarbeks pidid valitud sepad valmistama umbes 60 mõõka ning seetõttu oli vajalik kunagiste tippseppade tööle ennistamine. Mõõgad, mida valmistati, olid arhailised sirge teraga *Kiriha-zukuri chokuto*'d ja mitte kaarja kujuga *shinogi-zukuri*'d. Valitud mõõgaseppade seas olid järgmised meistrid: Takahashi Sadatsugu, Miyari Akihira (need kaks tunnustati hiljem tiitliga Elav Rahvuslik Aare ehk *Ningen-Kokuho*) Miyaguchi Toshihiro, Ishi Akifusa, Nigara Kunitoshi, Endo Mitsui ja Sakai Shigemasa. 1953 võeti vastu ka seadus, mis lubas taas hakata mõõku valmistama ja 1960 aastal pandi alus NBTHK'le, ehk Jaapani Kunstmõõga Säilitamise Ühingule (Nihon Bijutsu Token Hozon Kyokai). Tänapäeval täidab NBTHK üsna tähtsaid ülesandeid, näiteks *tamahagane*-valmistamiseks kasutatavate *tatara*-ahjude opereerimine ja iga-aastaste mõõgavalmistussõistluste pidamine (lisaks teravalmistajatele võistlevad omavahel ka poleerijad, tupetegijad ja metalldekoratsioonide valmistajad), nende alluvusse kuulub Jaapani Mõõga Muuseum Tokyos. Võistlustel osaledes pannakse kõik mõõ-

gad paremusjärjestusse ning mõõgaseppadele, kes valmistavad stabiilselt tippkvaliteediga mõõkasid, antakse *Mukansa*-auaste. *Mukansa*’st veelgi kõrgem on juba ülalmainitud *Ningen-Kokuho*.

Kaasaegse *shinsakuto* valmistamine on äärmiselt reglementeeritud tegevus. Mõõgasepad peavad olema valitsuse poolt litsenseeritud ning nad tohivad valmistada vaid kaks mõõka kuus. Väidetavalt tuli see arv Akihira Miyari-nimelise mõõgasepa töö jälgimisest. Tegu oli aeglase ja metoodilise sepaga, kes jõudis kuu aja jooksul valmistada vaid kaks head mõõka. Paljud kaasaegsed sepad on arvamusel, et tänapäeva sepad on võimelised valmistama märksa rohkem kvaliteetseid mõõkasid kuu jooksul. Selle reegli eesmärgiks on loomulikult soov takistada madalakvaliteetsete mõõkade valmistamist. Litsenseeritud mõõgasepaks on võimalik saada läbides vähemalt viieaastase õpipoisiperioodi mõne litsenseeritud sepa käe all. Samuti peavad kõik valmistatud mõõgad olema registreeritud riiklikus Kultuuriametis.

Toodanguterad

Kuna *shinsakuto*’de valmistamine on äärmiselt piiratud, kuid nõudlus terade järele siiski üsna kõrge, siis on olemas terve rida tootjaid, kes tegelevad “mitteametlike” mõõkade valmistamisega. Reeglina on tegu teradega, mis ei ole otsast lõpuni traditsiooniliselt valmistatud ning mille kunstiline väärtus ei ole kindlasti sama, mis *shinsakuto*’l, kuid mis on reeglina valmistatud praktilistel kaalutlustel ning mõeldud kasutamiseks näiteks *iaido* harjutamisel või löikeharjutuse, ehk *tameshigiri* sooritamiseks. Loomulikult on ka *shinsakuto*’d teravad ning lahinguvalmis, kuid ilusa ja kõrgekvaliteedilise tera kasutamist nt *tameshigiri*’s ehk löikamiskatses peetakse üsna taunitavaks, kuna ebakorrektnete tehnika võib kriimustada või isegi rikkuda tera. Pealegi on *shinsakuto*’de hinnad suurusjärgi kõrgemad kui toodanguterade omad, ulatudes kohati isegi *koto*-tasele (paar-kolmkümmend tuhat dollarit ainuüksi

tera eest pole sugugi haruldane), lisaks sellele kaasnep *shinsakuto*’ga reeglina ka kuni viieaastane ooteaeg. Tehases toodetud tera saab aga kätte märksa kiiremini ning kõvasti odavamalt (kõige odavamad Paul Chen’i mõõgad on suurusjärgus paar-kolmsada dollarit). Loomulikult on kõikuv ka nende terade kvaliteet, kuna neid valmistatakse nii tehastes kui ka käsitsi algajate ning ka kogenumate seppade poolt, kõikuv on ka kasutatavate materjalide kvaliteet. Lõikemõõgal tihti peale puuduvad sellised kunstimõõga puhul hinnatud omadused nagu *hamon*, *jihada* ja *nie*. Erinevalt antiikmõõgast või *shinsakuto*’st hinnatakse selliseid mõõkasid vaid praktilisest seisukohast – esmakohal on vastupidavus, ergonoomika, ning kokkusobivus kasutajaga. Kui traditsioonilist tera hinnatakse käsitöökunstiliste kriteeriumide kohaselt, siis toodangutera hinnatakse kui funktsionaalset relva.

Siinkohal tasub mainimist, et ka selliste terade seas leidub tõelisi pärleid. Näiteks on meistersepp Howard Clarki poolt valmistatud L6-tüüpi mõõgad väidetavalt ühed vastupidavaimad ja suurima löikevõimega terad, mis kunagi valmistatud. Tegu pole traditsioonilisel viisil valmistatud mõõkadega. Clark kasutab oma mõõkade valmistamiseks kõrgtehnoloogilist, ülimalt puhas ning tugevat terast, mis väidetavalt ületab oma puhtuse poolest kõiki traditsioonilisel meetodil valmistatud terasid. Ka hinna poolest kuuluvad L6-terad pigem *nihonto* kui tavaliste toodanguterade klassi. Siiski on ka nende terade ülimuslikkus pigem aramus kui tõestatud fakt. Clarki terad läbivad küll hirmuäratavaid löiketeste enne müüki saatmist, kuid kallihinnaliste *koto*-teradega pole neid puhtpraktilistel kaalutlustel võimalik võrrelda - ei ole just kuigi palju inimesi, kes kasutaksid *koto*-tera *tameshigiri* jaoks, rääkimata siis ekstreemsetest löiketestidest. Samas kasutavad paljud *nihonto*-sepad samuti oma terade katsetamiseks ekstreemseid löiketeste, mis tõstaksid igal mõõgaaustajal kuklakarvad püsti (kas siis hirmust või erutusest).

Nihonto valmistamine

Kahjuks pole meieni säilinud ülestähendusi iidsete Koto-perioodi mõõkade valmistamise meetodite kohta, seetõttu saame tänapäeval kõneleda vaid meetoditest, mida kasutasid sepad alates Shinto-perioodi algusest. Kui Koto-ajastul valmistati mõõgad reeglina kohalikust toorainest ning koolkonnaspetsiifilistel meetoditel, siis Shinto-perioodil metallitöötlusmeetodid unifikseeriti ning edaspidi sai rääkida vaid ühest konkreetsest viisist, kuidas valmistada jaapani mõõga jaoks vajalikku metalli. Allpool olen kirjeldanud kaasaegset terasevalmistusmeetodit, kuid sellegipoolest on tegu täiesti traditsioonilise meetodiga – kaasaegne meetod on ainult mõnevõrra loodussõbralikum.

Tatara

Traditsioonilise jaapani mõõga terase tooraine on raudliiv, mida töödeldakse spetsiaalses saviahjus, *tatara's*. Kaasaegne *tatara* erineb traditsioonilisest vaid selle poolest, et kaasaegses ahjus toimub õhu pumpamine mootrite abil. Tegemine on üsna kuluka ja suurt kogust toorainet nõudva protsessiga, mistõttu tänapäeval kasutatakse seda meetodit vaid mõõkade jaoks vaja mineva terase valmistamiseks. Kaasaegsete terade, ehk *shinsakuto*'de valmistamiseks vaja mineva terase tootmisprotsessi korraldab aastast 1977 Jaapani mõõgavalmistuse koordinatsiooni- ning järelvalveorganisatsioon NBTHK, koostöös Hitachi Metals LTD'ga, paigas nimega Torigami, Shimane Prefektuuris. Raudliiv kaevandatakse Chugoku mägedes, kus raudliiva kvaliteet on Jaapani parim. Iga aasta valmistatakse ca 3-4 tonni terast. Raudliiva sulatamiseks kasutatakse kivisöö asemel puusütt – see võimaldab sulatada metalli madalamal temperatuuril (umbes 1200-1500 C), nii välditakse rauakristalli laienemist ning hapraks muutumist. Samuti aitab madal temperatuur vältida ebapuhtuste (nt, fosfor ja väävel) sulandumist rauaga, lisaks sellele on puusöö reduktsioonivõime märksa suurem kui kivisöö

oma, mis tähendab, et raudoksiidist hapniku eraldamine ning puhta raua saamine võtab vähem aega kui kivisöö puhul.

Tamahagane

Peale söe ja raudliiva asetamist ahju algab töödejuhataja ehk *mura* juhatusel põletusprotsess, mis võtab kokku aega 70 tundi. Ahju esialgne paksus 200-400 mm väheneb protsessi käigus 50-100 mm-ni, ning 8-st tonnist raudliivast ja 13-st tonnist puusöest saadakse lõpptulemusena ainult 2-2,5 tonni terast, millest kasutuskõlblik on vaid 1,5-1,8 tonni. Peale sulatust saadaksegi ahjust käsnalaadne metalliblokk, mis on 2,7m pikk, 1m lai ja 0,3m kõrge. Antud bloki ehk *ker*a väljavõtmisel muudetakse ka *tatara* kasutuskõlbmatuks. Ühe *ker*a valmistamise hind on tänapäeval umbes 100 000 dollarit. Kasutuskõlblik teras tekib kahele poole *ker*a't, kus tänu õhu pidevale pumpamisele on oksüdatsiooniprotsess olnud piisav. Antud terast kutsutakse *tamahagane*'ks, ehk vääristeraseks. See teras on oma keemiliselt koostiselt äärmiselt puhas võrreldes isegi kaasaegse tööstusliku süsinikterasega. Protsess leiab aset kesktalvel, teras jahutatakse jahedas väliskeskkonnas ning seejärel jaotatakse ära ligi kolmesaja elukutselise registreeritud sepa vahel.

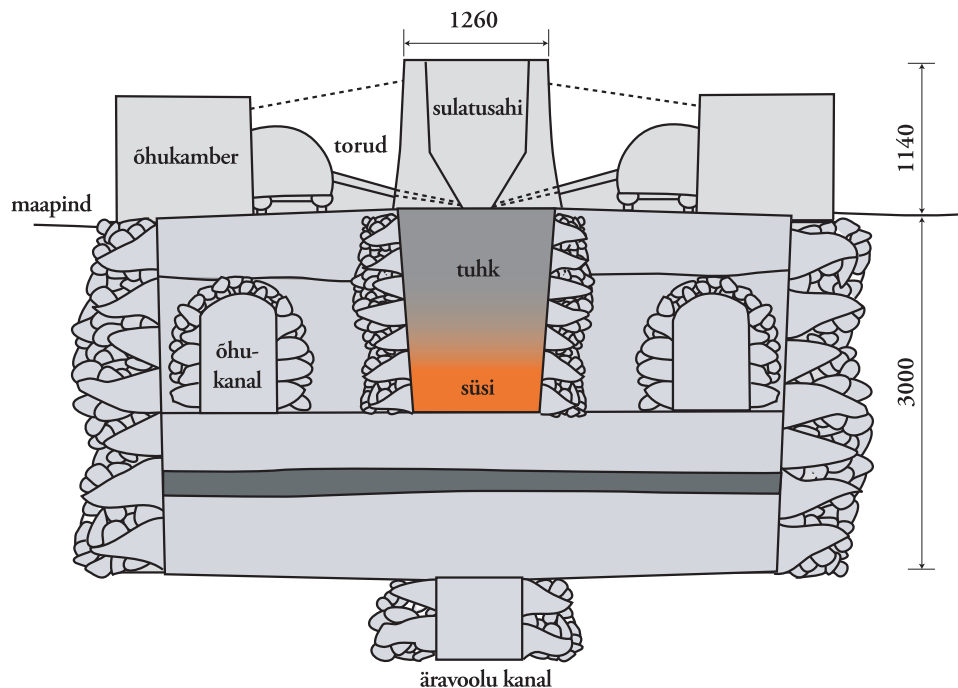
Erineva süsinikusisaldusega terasetükid, kuumutatakse ahjus puusöö ja riisikõrte tuha abil. Seejärel taob sepp *tamahagane* lamedaks ning purustab plaadi tükkideks, seejärel asetab *tamahagane* tükid käepidemega plaadile, katab need spetsiaalse riisipõhku ning savi sisaldavas vees immutatud jaapani paberiga (et vältida pindmise terase oksüdeerumist). Seejärel algab sepistusprotsess. Metall taotakse lamedaks ning murtakse kokku kordamööda üht- ning teistpidi (risti ja paralleelselt käepidemega) umbes 10-15 korda, saavutades nii vastavalt 1000 kuni 30 000 kihti. Antud protsess, mida kutsutakse *orikaeshi*'ks,

on vajalik nii kõiksugu eba-
puhtuste eemaldamiseks,
süsinikusisalduse tõstmiseks,
kui ka terase struktuuri üht-
laseks muutmiseks. Teisisõnu
muudab see metalli äärmiselt
tugevaks, mistõttu mõõga
saab teritada väga teravaks
ning mõök ka püsib teravana.
See voltimisprotsess annab
jaapani mõõgale ka oma spet-
siifilise mustri, *hada*. Tugev
teras on aga habras ning
kipub tugevama löögi puhul
purunema. Seetõttu kasu-
tatakse mõõga südamikuna
madala süsinikusisaldusega

pehmet metalli *shingan'e*t, mille ümber mähitakse
kawagane või *hagane*, kõrge süsinikusisaldusega
teras, mis on valmistatud *tamahaganest* (ülalkirjel-
datud meetodil), ning surutakse need kihid kokku.
Liitmisprotsessi kutsutakse *tsukurikomi*'ks. Peale
kokkusurumist ning enne karastamist kaetakse tera
spetsiaalse saviga, *yakiba-tsuchi*'ga. Lõiketera lähe-
dale pannakse vähem savi ning mõõga külgedele ja
taha rohkem savi. Nii karastub lõiketera kiiremini,
muutes terase pindmise kihi ülitugevaks martensii-
diks, mis on veelgi tugevam kui pindmine sepistatud
metall, paksu ja õhukese savikihi üleminekupiir
ongi karastuspiir, ehk *hamon*.

Karastamine

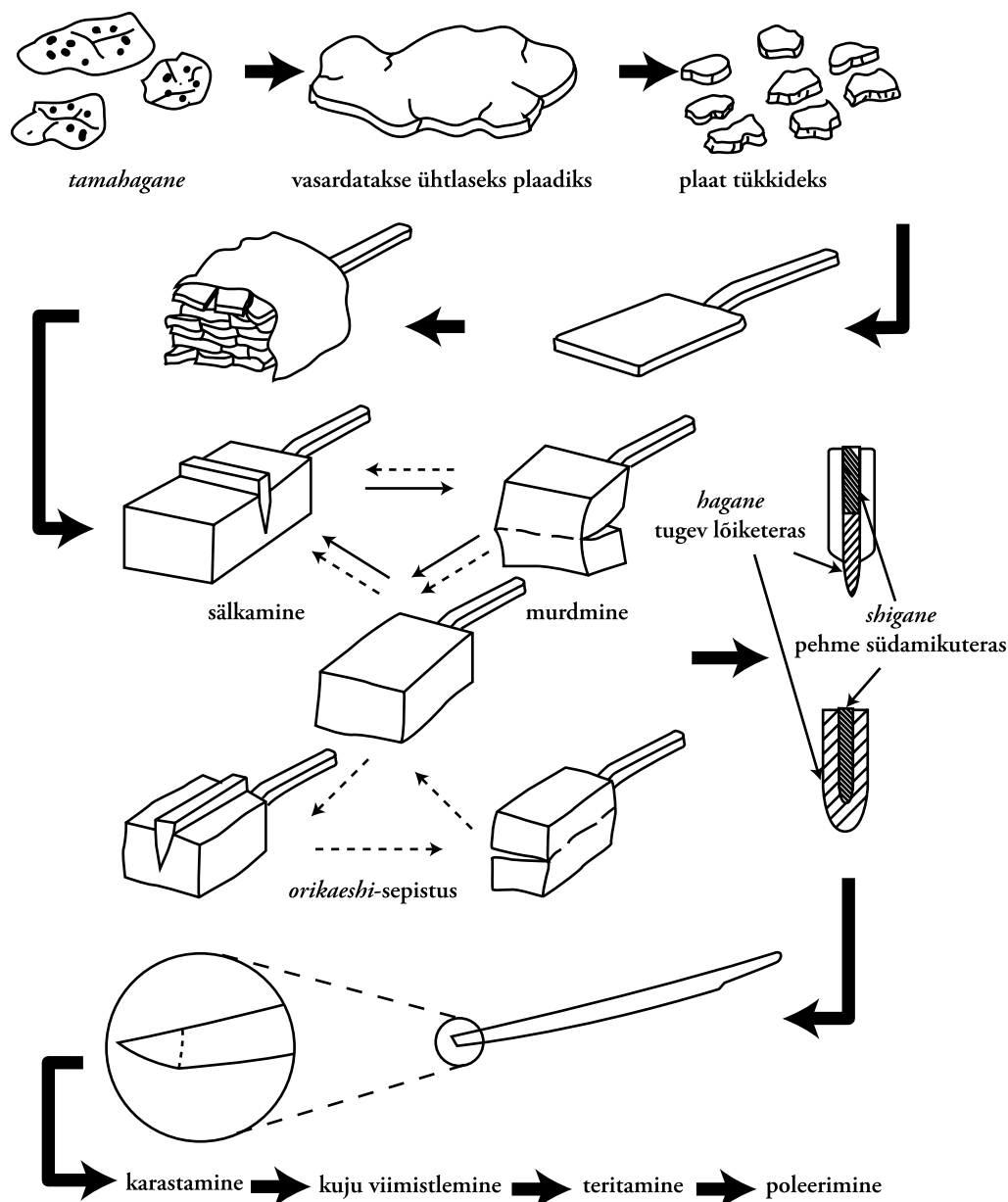
Kui tera on saviga kaetud, algab pihta tõeline me-
tallurgiline kirurgia. Kui terase temperatuur ületab
726 kraadi, toimub terase struktuuris metamorfoos
ja selleks, et ilmuks *hamon*, on vaja teras kuumutada
üle metamorfoosipunkti. Samas aga raua kristall lai-
eneb liigselt, kui kuumutada terast üle 800 kraadi.
Kõige tugevamaks muutub teras, kui seda kuumuta-
da 750-760 kraadini. Sepp peab oma kogenud
silma ära tundma hetke, mil terase temperatuur
on kõige optimaalsem, seepärast viiakse kuumuta-

Kaasaegne tataru (T. Inoue järgi)

mise protsess läbi pimedas ruumis. Väidetavalt on
tänapäeva inimeste silmade tundlikus tänu rohkele
tehisvalgusele muutunud mõnevõrra väiksemaks,
mistõttu on ka kaasaegsetel seppadel raskem näha
oranži punase konkreetseid spetsiifilisi toone, mis
viitaksid õigele temperatuurile. Samuti sõltub mõõ-
ga kuumutamise temperatuur loomulikult ka kool-
konnast, meetodist ja kasutatud materjalidest ning
võib seetõttu kõikuda.

Kui teras on saavutanud optimaalse temperatuuri,
kastetakse see vette – lõiketera karastub silmapilkselt
ning selle pinnale tekib martensiidikiht mis on äär-
miselt tugev, kuid ka suuremate kristallidega. Kuna
lõiketera kristallid kasvavad, aga tagumise metalli
kristallid ei kasva, siis tõmbub tera iseenesest kergelt
kaardu. Saviga määrimisel on kaks eesmärki – esiteks
erinev karastusaste ning teiseks jahutamise kiirenda-
mine. Kui lõiketera osa mitte katta õhukese saviki-
higa, siis ei oleks karastusprotsess nii kiire, kuna vesi
aurustuks teraga kokkupuutel silmapilkselt, ning
üliluum tera tekitaks enda ümber põhimõtteliselt
aurupadja, mis takistaks vee juurdepääsu. Antud
spetsiaalsavi on aga täis kapillaare, mis tõmbavad
enda sisse vett. Vesi muutub teraga kokkupuutel
õhumulliks, mis tõuseb ülespoole, tekitades ruumi

mõõgavalmistamise protsess (T. Inoue järgi)

uuele veele ning luues põhimõtteliselt ringluse, mis tagab vee võimalikult kiire kokkupuute terasega. Karastusprotsessi tulemusena ilmub nähtavale pindmine teraline struktuur – suuri terasid kutsutakse *nie*'ks ja väikeseid terasid *nioi*'ks. Antud terad kohtuvad omavahel karastuspiiris. Terad ilmuvad nähtavale kui tera vaadata ca 20-30 kraadise nurga all vastu valgust – seetõttu peab *hamon*'i vaatlemiseks tegelikult võtma tera kätte. Muuseumides olevate mõõkade karastuspiir pole reeglina ehtne ning on terale kosmeetiliselt lisatud. Suurte ja väikeste terade segunemine *hamon*'is aitab muuta mõõgatera ka vastupidavamaks, kuna muudab ülemineku pindmise martensiidikihi ning pindmise terase vahel

sujuvaks, sujuv ülemineks aitab amortiseerida mõõgale mõjuvaid jõudusid. Järsk üleminek muudaks mõõga murdumise või surmava pragunemise märksa kergemaks. Mis puudutab *sori*'t, ehk kurvatuuri, siis karastamine küll tõmbab tera kõveraks, kuid reeglina on karastusest tekkinud kurvatuur liiga väike, ning sepp painutab omakorda tera *sori* suuremaks.

Karastamisele ning kuju viimistlemisele järgneb teritamine ja poleerimine, mille viib läbi *togishi*, mõõgapoleerija. Mõlemad protsessid viiakse läbi spetsiaalsete kivide abil. Alles peale poleerimist muutub nähtavaks mõõga karastuspiir, struktuur, ning kõik muud detailid.

Hooldus ja kasutamine

Juhul kui mõnel siinlugejal on osaks langenud õnn saada ehtsa jaapani tera omanikuks, siis loodetavasti on teda ka korralikult juhendatud antud tera hoolduse osas. Juhul kui on aga plaanis endale tera osta, siis kindlasti tasub esmalt põhjalikult konsulteerida autoriteetsete ja asjatundlike nõuandjatega. Ei tasu unustada, et hoolimata üsna levinud kuid väärist arvamusest, mis kujutab jaapani mõõka purunematuna, on tegu siiski äärmiselt õrna ning delikaatse esemega. Hoolimatu suhtumine ning teadmatu käitumine võib paremal juhul kahandada oluliselt tera väärtust, halvemal juhul aga tera tappa. Kuigi põhjalikku hooldusjuhendit ma siinkohal andma ei hakka, selleks tasub kas konsulteerida asjatundjatega või siis lugeda NBTHK koostatud üksikasjalikku hooldusjuhendit. Sellegipoolest märgin siinkohal ära mõned tähtsamad reeglid, millest tasuks kinni pidada. Antud juhendi koostamisel olen järginud tähtsamaid nõuandeid Richard Steini suurepäraselt veebsaidilt.

Kuldsed reeglid

Esimeseks ja kõige tähtsamaks reegliks on, et **ära tee midagi mis võib kahjustada sind ja mõõka!** Käitu teraga nagu sa käituksid väärtusliku maali või hindamatu Ming'i ajastu portselaniga. Selle reegli õpib tõenäoliselt juba tera ostes selgeks, välja arvatud muidugi juhul kui tegu on pururikka ning hoolimatu inimesega. Kui sa mõõgaga midagi teed – ükskõik mida – ole äärmiselt ettevaatlik.

Ära kunagi proovi ise teritada mõõka. Käia või mõne veel jōhkrama vahendi kasutamine tera peal võib viimase täielikult hävitada ning muuta väärtusetuks nii rahalises kui ka praktilises mõttes. Mõõka teritavad professionaalid, kes on antud kunsti õppinud aastaid ning isegi aastakümneid. Tõsi, tera teritamine võib maksma minna üsna kopsaka summa, kuid see on asi, millega peab arvestama kui

on plaanis endale *nihonto* muretseda. Loomulikult ei käi see reegel mitte ainult traditsiooniliste terade kohta, vaid ka odavamate kuid praktiliste toodangumööcade kohta.

Ära kunagi proovi näpuga tera teravust. Jaapani mõök on terav – lihtsalt usu seda. Jaapani mõök ei ole valmistatud roostevabast terasest ning seetõttu võib näppu löikamisest tekkinud veri tekitada roostet, mis on tera vaenlane nr 1.

Ära kunagi katsu tera paljaste kätega – näppudel olevad rasvad ning happed võivad samuti põhjustada tera roostetamist. Tera käsitlemiseks kasuta alati puhast riidelappi, kuid hoolitse selle eest, et tera maha ei kukuks.

Siin tuleb nüüd äärmiselt tähtis reegel juhuks, kui oled oma omandusse saanud mõne antiikse tera: **ÄRA KUNAGI PROOVI PUHASTADA NAKAGO'T ROOSTEST!** Rooste on *nakago* peal kindla põhjusega – selle abil dateeritakse terasid. Juhul kui oled *nakago* roostest puhastanud, võib mõõga väärtus langeda oluliselt.

Ära proovi mõõgaga löigata tahkeid esemeid. Jaapani mõök on mõeldud vaid ühe asja löikamiseks ja see on liha. Selle abil ei ole võimalik poolitada külmkappi ning ka mitte naabri Hondat. Isegi puuokste ja pöösaste löikumine võib tõsiselt kahjustada mõõka ning isegi muuta selle kasutuskõlbmatuks. Ka liha löikamine ei ole jaapani mõõgaga naljaasi. Jaapani mõõgaga löikamise kunsti õppimine nõuab tõsist pühendumist, tihtipeale harjutatakse mõõgatehnikaid mitu aastat enne, kui saavutatakse piisav tase, et hakata tegelema *tameshigiri* ehk löikamisharjutustega (seda küll ei tehta liha peal, vaid reeglina bambuskimpude või vanade *tatami*de peal).

Ära kunagi proovi püüda kukkuvat mõõka.

Tõenäoliselt jääd sa sellisel juhul mõnest näpust ilma. Kui mõõgaga midagi teed, siis ära kindlasti tee seda kivipõrandale peal. Kukkumine kivipõrandale võib mõõka tõsiselt kahjustada.

Jaapani mõõga põlisvaenlaseks on rooste. Seetõttu tuleb tera hoida äärmiselt stabiilse temperatuuri ja niiskusega hoiukohas. Et vältida tera roostetamist tuleb tera aeg-ajalt õlitada. Õhuke kiht *choji*-õli aitab üsna hästi roostet vältida. Tera õlitamiseks piisab, kui pühkida puhta valge riidelapi (väriline riidelapp võib anda värvi ning see värv imendub tera sisse) või lõhnatu salvrätiku abil vana õli maha ning kanda peale õhuke kiht uue õliga. Õli ei pea tera sisse nühkima, piisab ühest tõmbest puhta riidelapiga.

Suhtu terasse austuse ning aukartusega. Ehtne *nihonto* on tõenäoliselt vanem kui sina ning heal juhul elab veel mitukümmend põlvkonda sinust kauem – juhul kui sa selle eest hästi hoolitsed (loomulikult ka kaasaegne *shinsakuto* elab äärmiselt kaua, kui selle eest hoolitseda). Isegi kui sa oled tera ostnud, siis suhtu sellesse kui ajutisse omandusse. Mõök ei saa kunagi sinu omaks ning hea peremehe ülesandeks on mõõka hooldada nii, et järgmine omanik (olgu see siis sinu järeltulija või keegi teine) saaks endale mõõga, mis oli sama suurepärase kui sinu kätte sattudes.

Kasutamine

Mõne sõnaga veel *tameshigiri*’st ja mõõga kasutamisest. *Tameshigiri* jaoks ei kasuta isegi kogenud inimesed reeglina ehtsaid *nihonto*’sid. Turul on saada piisavalt palju märksa odavamaid funktsionaalseid terasid, mille hinnad algavad suurusjärg *nihonto*’st madalamalt ning mis on täiesti korralikud lõikerelvad. Et mõõka vääriliselt hinnata, tasub kindlasti õppida ka mõõga kasutamist. Loomulikult ei peeta heaks mõtteks alustada mõõgakunstide õppimist teritatud mõõgaga – reeglina on sellised asjad isegi keelatud (nagu mainisin, teritatud mõõkadega

hakkavad tegelema inimesed, kes on aastaid juba harjutanud). Jaapani mõõgaga ümber käimist õpetavad paljud võitluskunstid, ning neist kahte põhilist, *kendo*’t ja *iaido*’t, on võimalik õppida ka Eestis. Jaapani mõõgavõitluse ehk *kendo*’ga tegeleb Tallinna Kendoklubi (www.kendo.ee). *Iaido*’t, ehk mõõga tupest tõmbamise kunsti, on võimalik harjutada Kendoklubis, kus praktiseeritakse ZenKenRen’i *seitei iaido*’t. Samuti on Tallinnas võimalik õppida ka Muso Shinden Ryu *iaido*’t, mis kuulub Jaapani klassikaliste võitluskunstide, ehk *koryu* hulka. Muso Shinden Ryu’d saab harjutada Tallinnas, budoklubis “Mitsubachi”. Täpsemat informatsiooni treeningute kohta saab klubi eestvedajalt Rein Paluojaalt (tel: 55 40880 või e-post rein.paluoja@dcc.ttu.ee).

Kendo ning *iaido* erinevuseks lisaks varustusele – *kendos* kasutatakse bambusest treeningmõõka, ehk *shinai*’d, ja puumõõka, ehk *bokken*’it, *iaido*’s aga kasutatakse metallist teritamata *iaito*’d või ka ehtsaid terasid, äärmisel juhul ka *bokken*’it – on harjutamise vorm ning eesmärk. *Kendo* on põhiliselt kahevõitluse ning reaalse võitlussituatsioonile keskendunud, *iaido* aga koosneb üksinda harjutatavatest *kata*’dest ning tegeleb samal ajal tõsisemalt metallmõõga dünaamika ja kasutamise aga ka hoolduse õppimisega. Kuigi öeldakse, et hea *iai* muudab *kendo* kasutuks (kuna vaenlane sureb esimese löögi järel ning enne kui ta jõuab oma tera tupest tõmmata), on siin tõenäoliselt peidus vaid pool tõde. Antud kunstidesse võib suhtuda pigem kui ühe mündi erinevatesse poolustesse, mis on küll erinevad, kuid mis seetõttu täiendavad üksteist ning aitavad kompenseerida üksteise puudujääke. Samas ei tasuks unustada, et tegu on küllaltki erinevate distsipliinidega, mistõttu pole ehk kuigi arukas hakata alguses tegelema mõlema alaga korraga. Et õppimisest ka tulu oleks, soovitatakse kõigepealt omandada üks kunstidest, ning alles siis minna edasi teise õppimisega.

Kendo ning jaapani mõõgavõitluse ajaloo kohta on võimalik üksikasjalikumalt lugeda Tallinna Kendoklubi kodulehelt (www.kendo.ee).

Võltsingud

Ametliku määratluse kohaselt on *nihonto* traditsiooniliselt käsitsi valmistatud jaapani mõök, mille ehtsust tõestavad ametlikud paberid.

Üheks põhjuseks, mis ajendas mind antud materjali koostama, olid odavad hiina võltsingud, mis hakkasid ilmuma ka Eesti internetioksjonitele ning mida müüdi ebaõiglaselt kalli hinna eest. Kõiksugu *katana*'t meenutavad esemed on tänu õhtumaade filmitööstuse viimase aja üllitistele äärmiselt populaarseks saanud, paraku on aga enamuse huviliste teadmised antud teemast küllaltki vähesed ning see on viinud kuldsele õitsenguperioodi kõik Hiina võltsmõökade tootjad. Kahjuks heidavad sellised tendentsid halba valgust ka autentsete teradega tegelevatele ringkondadele ning võivad ära hirmutada need inimesed, kes ka tegelikult on huvitatud ehtsatest jaapani mõökadest. Paljud internetioksjonitel müüdavad võltsingud on üsna kerge vaevaga tuvastatavad, seetõttu tasuks pisut aega veeta uurides põhilisi ohumärke, mis viitavad võltsingule.

Antud leheküljel olen kasutanud fotosid Richard Turneri suurepäraselt selleteemaliselt leheküljelt aadressil: http://members.westnet.com.au/whiz/richard/Nihonto_Message_Board/Fake_Japanese_Swords.htm

Pilte olen loomulikult kasutanud ülalnimetatud saidi omaniku lahkel loal, kõik siinsed pildid on kaitstud autoriõigusega ning nende loata levitamine on keelatud. Richard Turner on ka Nihonto-teemalise internetifoorumi omanik, foorum ise asub aadressil <http://members5.boardhost.com/Nihon-To/> ning sinna on oodatud kõik tõsimeelsed huvilised.

These images were supplied with the kind permission of Richard Turner and the Nihonto Message Board. These images remain the property of Richard Turner and the Nihonto Message Board at <http://members5.boardhost.com/Nihon-To/> and are Copyright and as such, may not be used in any way

shape or form without express permission of the owner.

Võrdluste-osa näol on tegu tõenäoliselt ainsa osaga siinsest materjalist, mille puhul ma soovitaksin vaadata pigem materjali kodulehte kui siinset pdf-i. Nimelt on näidispidid veebi jaoks väga hea detailisusega, tavalisest printerist trükituna see aga kahjuks välja ei paista.

Nüüd aga asja juurde. Enne võltsingute ja ehtsate terade võrdlemise juurde asumist mõned rusikareeglid. Kui sul on vaid mõni tuhat krooni, mida sa oled nõus kulutama, siis ära isegi mõtle ehtsa tera peale. Kuluta see raha mõistlikumalt, näiteks *nihonto*-teemaliste raamatute peale. Või, veelgi parem, osta endale näiteks Tozando'st standartne teritamata *iaito* ning õpi seda tundma (näiteks *iaido*'t praktiseerides) kogudes samal ajal raha ehtsa tera jaoks. Autentsete jaapani mõökade hinnad algavad paaris-kümnest tuhandest kroonist – ning ka selle hinna eest saab reeglina vaid mõne üsna suvalise nimetu ehk *mumei wakizashi* või *tanto*. Ehtsa *katana* hinnad algavad omakorda kolme-neljakümne tuhande krooni juurest ning ülempiiri on üsna raske määratleda (on palju terasid, mis on ametlikult tunnistatud hindamatuteks ning kuuluvad Jaapani rahvusaarete hulka), kuid kuuekohaline arv kroone Koto-perioodi tera eest ei ole sugugi haruldane – samale tasemele tegelikult ulatuvad ka ehtsate, kaasaegsete tippseppade poolt valmistatud, *shinsakuto*'de hinnad. Samas väärib mainimist, et tegu ei ole tuulde visatud rahaga – nii ehtsa *shinsakuto* kui ka antiikse tera ost on investering, mis õige hoolduse puhul ei kaota kunagi oma väärtust, see pigem kasvab.

Põhilised võltsingutüübid

Kuna II maailmasõja-aegsed *shin-gunto*'d on reeglina märksa madalama kvaliteediga kui ehtsad

nihonto'd, siis kasutatakse sõjaväemõõga päritolu ka põhilise müügiargumendina võltsingute puhul. Tegelikult on üsna lihtne ka piltide põhjal kindlaks teha kas tegemist on ehtsa *shin-gunto*'ga või hoopis odava võltsinguga. Nimelt on *shin-gunto*'de *koshirae* küllaltki spetsiifiline, ning tegelikult tähistabki sõnaühend *shin-gunto* justnimelt varustust, ehk *koshirae*'t ja mitte tingimata tera. Nii on võimalik, et *shin-gunto* *koshirae*'s peitub hindamatu Koto-tera, kuid sama moodi on võimalik, et seal peitub väärtusetu Mandžuuria terasest suveniirmõök (*mantetsu gunto*). Viimane on loomulikult tõenäolisem. Tihtipeale ongi *koshirae* kõige väärtuslikum osa *shin-gunto*'st ning reeglina *shin-gunto*'sid ei peeta ehtsateks jaapani mõõkadeks, pigem on tegu artefaktidega mis pakuvad huvi militaarajaloost huvitatuile. Antud teema on küll üsna keeruline ning et hoida asi lihtsana, siis võiks piirduda tõdemusega, et kui mainitakse sõnaühendit "II maailmasõja aegne mõök", siis tasuks esiteks olla äärmiselt ettevaatlik ning teiseks tasuks heita pilk *koshirae*'le. Et näha milline näeb välja ehtne *shin-gunto*, peaks kindlasti külastama hr. Ohmura Tomoyuki ja Jinsoo Kimi *gunto*-teemalist kodulehte: <http://nihontobook.ho-mestead.com/files/gunto/ohmura.html>.

Samuti võidakse üritada ehtsa *nihonto* pähe maha müüa mõnda toodangutera. Sellisel juhul on juba märksa raskem erinevust märgata. Nimelt on tehases toodetud mõõgad reeglina mõeldud reaalseks

kasutuseks näiteks *tameshigiri*-harjutamisel või *iaido*'s. Seetõttu on antud mõõkade puhul üsna suurel määral järgitud *nihonto*'le esitatavaid nõut-misi. Paljud tootjad valmistavad mõõku, mis on üles ehitatud sarnaselt *nihonto*'le, st täitsa olemas on *kissaki* ja *hamon* ning tera on tõepoolest üliterav. Toodangutera eristamine traditsioonilisest terast võib olla keeruline, eriti kui tegemist on digitaalsete piltidega. Siinkohal tasub meelde tuletada, et lõiketerad ei maksa kuigi palju rohkem *iaito*'dest, ka nende hinnad algavad umbes kolmest-neljast tuhandest kroonist.

Ühesõnaga rusikareegliks on – internetist *nihonto*'d osta ei tasu, kui ei ole oma tegevuses äärmiselt kindel. Traditsiooniliste mõõkadega tegelevaid edasimüüjaid on ka internetis vaid käputäis, mõned neist olen ära märkinud oma linkide sektsioonis.

Ja teiseks – kui tekib kahtlus, siis kahtlust ei ole. Ehk teisisõnu – ehtne *nihonto* on täiuselähedane meistriteos, mille vaatamine ei tohiks tekitada ühtki kahtlust. Loomulikult on ka selles reeglis erandeid, kuid need erandid kõik alati väheväärtuslikud (näiteks Sengoku-aegsed odavad lahingumõõgad, või mõned toretsevad ning ebapraktilised *shinto*-terad).

Ning kolmandaks – ehtsa *nihonto*'ga käivad kaasas ametlikud paberid, mis tõestavad tera autentsust. Ilma paberiteta tera ost on mõttetu.

Võrdlused

Vale *hamon*

Võltsingu *hamon* on sisse surutud ja happega söövitatud.

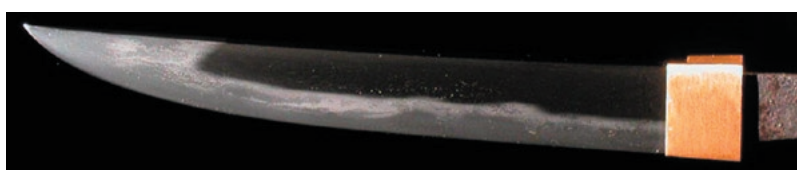

See *hamon* on happega söövitatud.

Ehtne *hamon*

Detailsed ja nähtavad *nioi*, *nie* ja *hataraki*.

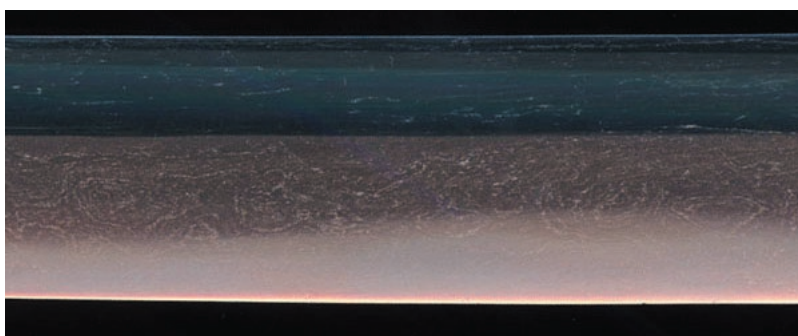
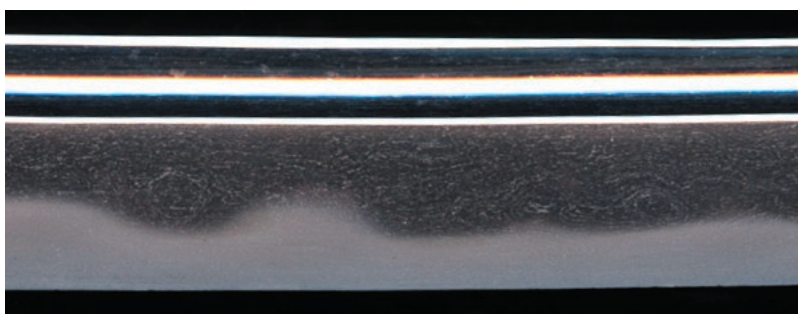
Vale *hada*

Kahtlane, damaskuse-terast meenutav muster

Ehtne *hada*

Meisterlikult töödeldud teras.

Vale *kissaki*

Puuduvad *yokote* ja *boshi*. Lihtsalt inetud.

Ehtne *kissaki*

Puhas, terav ja täpne.

Vale *nakago*

Ebaiühtlane ja võlts rooste, kummalised ja koledad kritseldused, viimistlemata ja kole kuju

Ehtne *nakago*

Viilijäljed (*yasurime*) paistavad. Signeering on hoolikalt tehtud ja võib mõõga kohta rääkida nii mõndagi.

Ühtlane ja ilmselt ehtne rooste, selge signeering. Aastast 1670.

Aastast 1510.

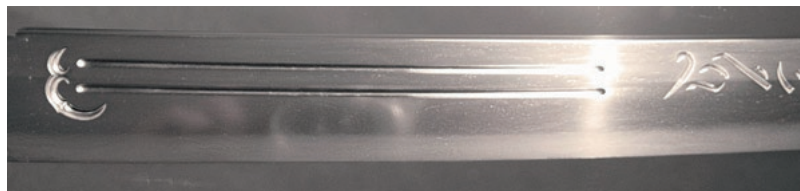
Vale *horimono*

Lapski joonistab paremini.

Ehtne *horimono*

Puhtad, sirged jooned ja viimistletud kujundid räägivad enda eest.

Vale *tsuba*

Odav ja pehme materjal (pronks, vask), viimistlemata ning kehvad joonistused.

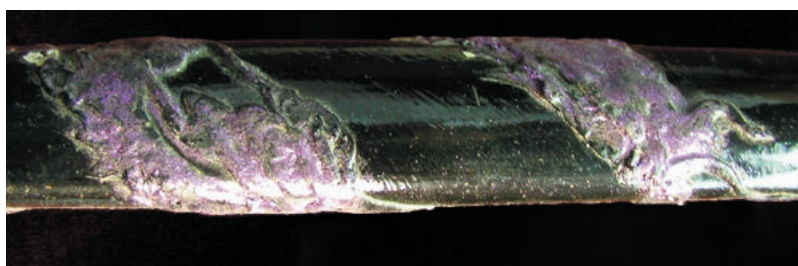
Ehtne *tsuba*

Puhas kuju, viimistletud detailid, väärismetallide kasutamine koos tugeva rauaga.

Vale *koshirae*

Odavad materjalid, halb viimistlus, valed värvid, koledad graveeringud ja joonistused.

Ehtne *koshirae*

Viimistlus kvaliteet on esmaklassiline.

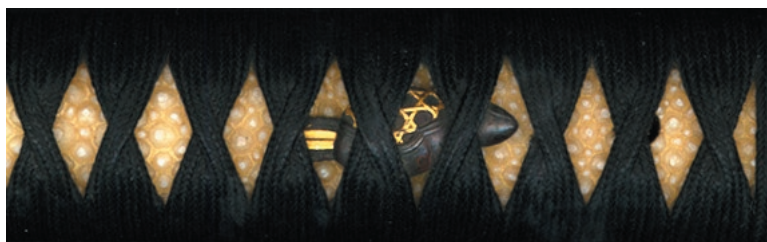
Vale *tsuka*

Halvasti sõlmitud, meenutavad saapapaelu.

Ehtne *tsuka*

Hästi sõlmitud ja mähitud. Kvaliteetsed detailid.

Terminite sõnastik

A

AIKUCHI – ilma *tsuba*'ta *tanto* (pistoda)
AOI – tokkroos, tavaliselt kasutatakse Monina
ARA-NIE – jäme või suur *nie*
ASHI – jalad (*nioi* viirud, mis osutavad tera poole)
ATOBORI – hiljem lisatud *horimono*
ATO MEI – hiljem lisatud signatuur
AYASUGI – suur laineline *hada* (mõõga voltimis-muster)

B

BAKUFU – Shoguni sõjaline valitsus
BO-HI – suur või lai soon
BOKKEN – puumõõk, kasutatakse *kata* harjutamiseks
BONJI – sanskritikeelne graveering
BO-UTSURI - kahvatu *utsuri*
BOSHI – *kissaki*'s olev karastuspiir
BU – Jaapani mõõtühik, 0,303 cm
BUKE – sõjamees, samurai
BUSHIDO – samurai käitumiskodeks

C

CHIKEI – tumedad jooned, mis paistava *ji*'s
CHISA KATANA – lühike *katana*
CHOJI – ristikheina kujuline *hamon*
CHOJI ŌLI – ōli mõõga hooldamiseks
CHOJI-MIDARE – ebaregulaarne *choji hamon*
CHOKUTO – eelajalooline sirge mõõk
CHU – keskmine
CHU-KISSAKI – keskmise suurusega *kissaki* (tera tipp)
CHU-SUGUHA – sirge, keskmise laiusega karastuspiir

D

DAI – suur
DAI-MEI – sepa õpilane, kes kasutab signatuurina oma õpetaja nime

DAIMYO – lääniisand

DAISHO – lühikesest ja pikast mõõgast koosnev koos sepiatud mõõgapaar

DAITO – pikk mõõk (üle 62 cm), komplektis *shoto*'ga moodustavad *daisho*

F

FUCHI – kaelus mõõga käepidemel

FUCHI-KASHIRA – sobitusosad, mis aitavad koos hoida *tsuka*'t (käepide)

FUKURA – *kissaki* löikeäär

FUKURE – viga, tavaliselt õhumull terases

FUKURIN – *tsuba* ääre kate

FUNAGATA – laevapõhja kujuline *nakago*

FUNBARI / FUMBARI – alt laiem ja otsast teravnev mõõgatera

FURISODE – *kimono* varrukad meenutav *nakago*

G

GAJU-MEI – signatuur, mis on eemaldatud algelt *nakago*'lt ning graveeritud lühendatud *nakago*'le

GENDAITO – kaasaegsete seppade poolt loodud traditsioonilised mõõgad

GIMEI - völtssignatuur

GIN - hõberaha

GOKADEN – Koto-perioodi viis suurt mõõgasepistuskooli

GOMABASHI – paraleelsed sooned

GUNOME - lainetav *hamon*

GUNOME-MIDARE – ebaregulaarselt lainetav *hamon*

GUNTO – sõjaväemõõk, ka II Maailmasõja-aegne *koshirae* (mõõgavarustus)

GYAKU - tagurpidine

H

HA – löikeäär

HABAKI – tera kaelus, mis aitab hoida tera *tsuka*'s

HABUCHI – piir *ji* ja *hamon*'i vahel, kutsutakse ka *nioi-guchi*
 HADA – teralise või kiulise välimusega terase voltimismuster
 HAGANE – tugev teras, tera välimine kiht
 HAGIRE – praod *hamon*'is (saatuslik defekt)
 HAKIKAKE – omadus karastatud ääres, muster mis meenutab pintsli- või luuatõmbeid
 HAKO BA – neljakandiline *hamon*
 HAKO-MIDARE – ebahütlane neljakandiline *hamon*
 HAKO-MUNE – neljakandiline tera tagaosa
 HAMACHI – täke löiketera alguses
 HAMIDASHI – väikese *tsuba*'ga pistoda
 HAMON – karastuspiir tera äärel
 HANDACHI – *tachi* rakendid, mida kasutatakse *katana*'l või *wakizashi*'l
 HATARAKI – *hamon*'is paiknevad aktiivsused või omadused
 HAZUYA – poleerimiskivid, millega tuuakse esile *hamon* ja *hada*
 HI – sooned teras
 HIRA-MUNE – lame tera tagaäär
 HIRA-TSUKURI / HIRA-ZUKURI – tera ilma *shinogi*'ta (lameda küljega tera)
 HIRO-SUGUHA – lai ja sirge *hamon*
 HITATSURA – täidlaselt karastatud *hamon*
 HITSU / HITSU-ANA – augud *tsuba*'s *kozuka* või *kogai* jaoks
 HO – *kozuka* tera
 HONAMI – mõõgahindajate perekond
 HORIMONO – graveering mõõgateral
 HOTSURE – juhuslikud jooned, mis jooksevad *hamon*'ist *ji*'sse

I

ICHI – üks
 ICHIMAI – üheosaline terakonstruktsioon
 ICHIMAI BOSHI – täielikult karastatud *kissaki*
 IHORI-MUNE – tipukujuline tera tagakülg
 IKUBI – metssea kael, lühike ja lai *kissaki*
 INAZUMA – välk, *hamon*'is esinev muster või

aktiivsus

ITAME – puukiude meenutav *hada*
 ITO – siidist või puuvillast käepideme mähis
 ITOMAKI NO TACHI – *tachi*, mille *saya* tipp on mähitud *ito*'ga
 ITO SUGU – õhuke, niiti meenutav *hamon*

J

JI – tera ala, mis jääb *shinogi* ja *hamon*'i vahele
 JI-GANE – pindmine teras
 JI-HADA – *hada* pinnamuster
 JINDACHI – *tachi*
 JI-NIE – *nie* saared *ji*'s
 JIZO BOSHI – budistliku preestri pea kujuline *boshi*
 JUMONJI YARI – ristikujulise otsaga *yari*
 JUYO TOKEN – NBTHK poolt välja antud äärmiselt tähtis *origami* (sertifikaat)
 JUZU – roosikrantsi helmeste kujuline *hamon*

K

KABUTO – samurai kiiver
 KABUTO-GANE – tachi-stiilis mõõganupp
 KABUTO-WARI – kiivripurustaja
 KAEN – leegikujuline *boshi*
 KAERI – tagasipööre, viitab mune juures olevale *boshile*
 KAI GUNTO – mereväemõõk
 KAJI – mõõgasepp
 KAKIHAN – mõõgasepa või tsubameistri monogramm
 KAKU-MUNE – neljakandiline *mune*
 KAMIKAZI – jumalik tuul
 KANJI – Jaapani hieroglüüfid (üks osa jaapani tähestikust lisaks silptähestikult)
 KANMURI-OTOSHI – tagaosa, mis on kadus kui *naginata*
 KANTEI – mõõga hindamine
 KAO – mõõgasepa graveeritud monogramm *nakago*'l
 KASANE – tera paksus

KASHIRA – käepideme lõpus asuv mõõganupp
KATAKIRI – ühest küljest lame mõõk (ilma *shinogi* ta)
KATANA – mõõk, mida kantakse *obi* vahel tera ülespoole
KATANA KAKE – mõõgaalus
KATANA-MEI – signatuuri külg, mis on suunatud välja kui mõõgatera on üles suunatud
KAWAGANE – pindmine teras
KAZU-UCHI MONO – masstoodangu mõõgad
KEBORI – mõõga rakenditele tehtud graveering
KEN – sirge kaheteraline mõõk
KENGYO – kolmnurkne või tipukujuline *nakago-jiri*
KENDO – traditsioonilisel mõõgavõitlusel põhinev kaasaegne standardiseeritud spordiala
KENJUTSU – traditsioonilised mõõgavõitlustehnikad, jagunesid koolkondadeks ehk *ryu* deks
KESHO YASURIME – dekoratiivsed viilimisjäljed *nakago* l
KIJIMATA – faasani sääre kujuline *nakago*
KIJIMOMO – faasani jala kujuline *nakago*
KIKU - krüsanteem
KIKUBA – krüsanteemikujuline *hamon*
KIN - kuld
KINKO – pehmest metallist mõõgavarustus (mitte rauast)
KIN-MEI – kullaga kaetud hindaja signatuur
KINZOGAN MEI – sama mis *kin-mei*
KINSUJI – kuldne joon, aktiivsus *hamon* 'is
KINZOGAN-MEI – kullaga kaetud omistus *nakago* l
KINSUJI – hele joon, mis jookseb mööda *hamon* 'i
KIRI - paulownia
KIRI HA – lame mõõk, mille mõlemad küljed on kaldu tera poole
KIRI KOMI – mõõgalõige või sälk teisel mõõgal
KISSAKI – tera otsaosa
KITAE – sepistamine
KIZU – defekt, viga, kriimustus teral
KO – vana või väike
KOBUSE – tera, kus on pehme südamik ja tugevast terasest välisosa

KO-CHOJI – väike *choji hamon*
KODACHI – väike *tachi*
KODOGU – kogu mõõgavarustus väljaarvatud *tsuba*
KOGAI – lisavarustus, juukseork
KOGARASU MARU – kuulus eelajalooline mõõk, nii kutsutakse ka selle mõõga jäljendusi
KOIGUCHI – mõõgatupe suue või selle garnituur
KOJIRI – mõõtagupe ots
KOKUHO – mõõk, mis on klassifitseeritud rahvuslikuks aardeks
KO-MARU – väike ümar *boshi*
KO-MIDARE – väike ebaregulaarne hamon
KO-MOKUME – väikeseid puukiude meenutav *hada*
KO-NIE – väike või peen *nie*
KO-NIE DEKI – koostatud väikesest *nie* 'st
KOSHIAE – nahast riputusvahend mõõga jaoks
KOSHIRAE – mõõga rakend, varustus (käepide, mõõgatupp, *tsuba*)
KOSHI-ZORI – tera kurvatuur on käepideme lähedal
KOTO – Vanem mõõgaperiood, umbes 10-17 saj.
KOZUKA – tarviknoa käepide
KUBIKIRI – väike *tanto* kaela löikamiseks või pea eemaldamiseks
KUNI – provints
KURIJIRI – ümar *nakago jiri*
KURIKARA - draakoni *horimono*
KURIKATA – mõõgatupe varustus sageda kinnitamiseks
KUZURE – põrmu varisev
KWAIKEN – naiste poolt kantav väike nuga

M

MACHI – täkked *ha* ja *mune* alguses
MACHI-OKURI – tera, mida on lühendatud liigutades üles *ha-machi* ja *mune-machi*
MARU – ümar
MARU-DOME – ümar soone lõpp
MARU-MUNE – ümar *mune*
MASAME – sirge *hada*

MEI – mōōgasepa signatuur
 MEIBUTSU – kuulus mōōk
 MEKUGI – mōōga nagi, kinnituspulk
 MEKUGI-ANA – auk *mekugi* jaoks
 MEMPO – näokaitse, mask
 MENUKI – käepideme ornamendid
 MIDARE – üldnimetus karastuspiiridele (*hamon*),
 mis ei olnud sirged ja regulaarsed
 MIDARE-KOMI – ebatasane muster *boshi's*
 MIHABA – tera laius *machi* juures
 MIMIGATA – kõrva kujuline hamon
 MITOKOROMONO – samast komplektist
kozuka, kogai ja *menuki*
 MITSU KADO – koht, kus *yokote, shinogi* ja *ko-*
shinogi kohtuvad
 MITSU-MUNE – kolme küljega *mune*
 MIZUKAGE – udune piir *ji's*, tavaliselt põhjus-
 tatud teistkordsest karastamisest
 MOKKO – nelja sagara kujuline *tsuba*
 MOKUME – lõngasõlme meenutav *hada*
 MON - perekonnavapp
 MONOUCHI – tera põhiline lõikav osa (umbes
 tera esimene kolmandik)
 MOROHA – kaheteraline mōōk
 MOTO-HABA – tera laius habaki lähedalt
 MOTO-KASANE – tera paksus
 MU - tühjus
 MUJI – nähtav voltimismuster puudub
 MUMEI – signeerimata tera
 MUNE – tera tagumine äär
 MUNEMACHI – täke *mune* alguses
 MUNYAKI – karastusmuster tera tagumisel äärel
 MU-SORI – ilma kurvatuurita

N

N.B.T.H.K. – Nihon Bijutsu Token Hozon Kai
 (mōōga preservatsiooni organisatsioon)
 NAGAMAKI – hellebardi tüüpi relv, mida kantak-
 se mōōgana
 NAGASA – tera pikkus *kissaki* otsast *munemachini*
 NAGINATA – Jaapani hellebard
 NAKAGO – mōōga käepidemesse ulatuv osa,

mōōga roots
 NAMBAN TETSU – välismaa teras
 NANAOKO - raised dimpling (fish roe)
 NAOSHI – parandatud
 NASHIJI – pirni nahka meenutav *hada*
 NENGO – Jaapani ajastu
 NIE – eredad kristallid *hamon's* või *ji's*
 NIE-DEKI – *hamon*, mis on tehtud *nie's*
 NIKU - liha (tera, millel on palju täielikkust)
 NIOI – pilvekujuline hamon
 NIOI-DEKI – tehtud *nioi'st*
 NIOI-GIRE – katkestus *hamon's*, katkestatud
hamon
 NODACHI – suur tachi, tihtipeale tseremoniaal-
 mōōk või kõrgete ametnike mōōk
 NOTARE – laineline *hamon*
 NOTARE-MIDARE – ebaregulaarne lainekujuline
hamon
 N.T.H.K.. - Nihon Token Hozon Kai (mōōkade
 hindamisorganisatsioon)
 NUNOME – pealiskihi metallitöötlus

O

O - suur
 OBI - vöö
 O-CHOJI – suur *choji hamon*
 O-DACHI – väga pikk mōōk, tihtipeale tseremo-
 niaalmōōk
 O-KISSAKI – suur *kissaki*
 O-MIDARE – suur ebaregulaarne *hamon*
 OMOTE – *nakago* külg, kus asub signatuur
 O-NIE - suur *nie*
 O-NOTARE – suur lainekujuline *hamon*
 ORIGAMI – hinnangusertifikaat
 ORIKAESHI MEI – volditud signatuur
 OROSHIGANE – mōōgatootmiseks spetsiaalselt
 töödeldud teras
 O-SEPPA – suur *seppa* (tavaliselt *tachi'l*)
 OSHIGATA – signatuuri hõõrumine *nakago'le*
 O-SURIAGE – *nakago*, millelt on signatuur
 eemaldatud lühendamise tõttu

S

SAGEO – nööri, mille abil seotakse mõõgatupp *obi* külge

SAGURI – kinnituskonks *saya* küljes

SAIHA/SAIJIN – uuesti karastatud mõök

SAKA – vildakas

SAKI – tipp, ots

SAKI-HABA – tera laius *yokote* kohalt

SAKI ZORI – tera ülemise kolmandiku kurvatuur

SAKU – tehtud, valmistatud

SAME – tsuka katmiseks kasutatav hainahk

SAMURAI – ajaloolise Jaapani sõdurklassi liige

SANBONSUGI – “kolm seedripuud”, *hamon* kolme kordva tipuga

SAN-MAI – kolmeosaline terakonstruktsioon

SAYA – mõõgatupp

SAYAGAKI – sepa omistus *shirasaya*’l

SAYAGUCHI – mõõgatupe suue (*koi-guchi*)

SAYASHI – mõõgatupe valmistaja

SEKI-GANE – pehmest metallist pesad *tsuka hitsu-ana*’l

SEPPA – seibid tsuba ja mõõga vahel

SHAKU – Jaapani mõõtühik (30,3 cm)

SHAKUDO – vase ja kulla sulam, mida kasutatakse mõõga garnituuril

SHIBUICHI – vase ja hõbeda sulam, mida kasutatakse mõõga garnituuril

SHIKOMI-ZUE – jalutuskeppi peidetud mõök

SHINAE – vervendused terases, mis tekivad tera painutamisel

SHINAI – kendos kasutatav bambusest harjutusmõök

SHINGANE – pehme südamikuteras

SHINOGI – löiketera piir

SHINOGI-JI – lame osa *shinogi* ja *mune* vahel

SHINOGI-ZUKURI – mõök, millel on *shinogi*

SHIN-SHINTO – mõõgaperiood hilisest Edo’st kuni Meiji restauratsioonini (1781-1868)

SHINSAKUTO – kaasaegsed mõõgad, reeglina arvestatakse alates 1954 aastast

SHINTO – mõõgaperiood Sengoku lõpust hilise

Edo’ni (1596 - 1781)

SHIRASAYA – tera hoiustamiseks kasutatav lihtne puidust mõõgatupp

SHITODOME – väikesed kaelused *kurikata*’l ja/või *kashira*’l

SHOBU ZUKURI – tera, kus *shinogi* läheb *kissaki* lõpuni välja (ilma *yokote*’ta)

SHOGUN – ajaloolise Jaapani sõjaväe ülemjuhataja, samas ka riigi valitseja

SHOTO – lühike mõök (30 – 60 cm), komplektis *daito*’ga moodustavad *daisho*

SHOWATO – Showa-perioodil valmistatud mõök (tavaliselt madalakvaliteetsed terad)

SHUMEI – punaselt lakitud signatuur

SHURIKEN – väike viskenuga (nii sirged kui ka tähekujulised)

SORI – kurvatuur

SUDARE-BA – bambuskatte efekt *hamon*’is

SUE – hilja või hiljem

SUGATA – mõõga tera kuju

SUGUHA – sirge karastuspiir

SUKASHI – välja lõigatud

SUN – Jaapani mõõtühik, 0,303 cm

SUNAGASHI – hamonis ilmnev aktiivsus, mis meenutab pühitud liiva

SURIAGE – lühendatud roots

T

TACHI – pikk mõök, mida kantakse löiketera suunaga alla

TACHI-MEI – signatuur, mis on suunaga kehast eemale, kui mõõka kantakse tera all

TAKABORI – kõrgreljeefne nikerdis

TAKANOHA – kullisule stiilis *yasurime*

TAMAHAGANE – mõõga valmistamiseks kasutatav toorteras

TAMESHIGIRI – löikeproov

TAMESHI-MEI – löikeproovi pealiskiri

TANAGO – kala kõhu kujuline nakago

TANAGO-BARA – kala kõhu kujuline nakago

TANTO – pistoda või nuga, mis on vähem kui 30cm pikk

TATARA – mōōgaterase valmistamiseks kasutatav saviahi

TO - mōōk

TOBIYAKI – karastuse saarekesed *ji's*

TOGARI - teravatipuline

TOGI – mōōga poleering või poleerija

TORAN – kõrge laine kujuline hamon

TORII-ZORI – kui mōōga kurvatuur on tera keskel

TSUBA – käekaitse mōōgal

TSUCHI – väike haamer *mekugi* eemaldamiseks

TSUKA – mōōga käepide

TSUKA-GUCHI – käepideme suue

TSUKA-ITO – käepideme mähis

TSUKAMAKI – käepideme mähkimise kunst

TSUKURI / ZUKURI - mōōk

TSUKURU – valmistatud (kellegi poolt)

TSUNAGI – puutera, mida kasutatakse *koshirae* näitamiseks

TSURUGI – kaheteraline sirge mōōk

U

UBU – algupärane, muutmata rootsuga

UCHIGATANA - võitlus*katana*

UCHIKO – peen pulber, mida kasutatakse tera puhastamisel

UCHIZORI – sissepoole kaardus

UMABARI – hobusenōel

UMA-HA – hobuse hamba kujulune *hamon*

UMEGANE – pesa mida kasutatakse vea (*kizu*) parandamiseks

URA – *nakago* külg, mis on keha poole suunatud

URA-MEI – signatuur *ura*'l (tavaliselt kuupäev)

UTSURI – karastuspiiri peegeldus *ji*'l

W

WAKIZASHI – lühike mōōk (30-60 cm)

WARE – väike auk, täke terases

WARI-BASHI / WARI-KOGAI – söömispulgad

Y

YAKI DASHI – *hamachi* lähedal olev sirge karastuspiir

YA-HAZU – nooletipu kujuline *hamon*

YAKIBA – tugevdatud, karastatud mōōga äär (*ha*)

YAKIDASHI – *hamon*, mis algab otse *ha-machi* kohal

YAKIHABA – *yakiba* laius

YAKI-IRE – mōōga kiirkarastus

YAKIZUME – ilma tagasipöördeta karastuspiir boshi's

YANONE – nooletipp

YARI - oda

YASURIME – viilimärgid *nakago*'l

YOKOTE – piir *ji* ja *kissaki* vahel

YOROIDOSHI – lahingurüüd läbistav *tanto*

Z

ZOGAN - inkrustratsioon

ZUKURI - mōōk